

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ:***

***Матеріали ІХ Всеукраїнської
науково-практичної конференції студентів,
аспірантів і молодих учених***

Вінниця 2020

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

П44

Склад редакційної колегії:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний редактор);

О. Ю. Зелінська, доктор філологічних наук, доцент (м. Умань).

Н. М. Павликівська, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця);

Л. О. Ткач, доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці);

М. М. Торчинський, доктор філологічних наук, професор (м. Хмельницький);

В. В. Денисюк, кандидат філологічних наук, доцент (м. Умань);

Н. Д. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент (м. Кам'янець-Подільський);

Т. М. Тищенко, кандидат філологічних наук, доцент (м. Умань).

Рецензенти:

Л. М. Коваль, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Н. М. Торчинська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 9 від 28.05.2020)*

За зміст публікацій відповідають автори.

П 44 **Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи:** Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 9–10 квітня 2020 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2020. 114 с.
ISBN 978-966-2337-97-6

У збірнику вміщено наукові публікації учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 9–10 квітня 2020 р.). Матеріали стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики та лінгвостилістики.

Для науковців, викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2020
© ТОВ фірма «Планер», 2020

ЗМІСТ

Бондарук Юлія СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ «РИСИ ЛЮДИНИ» (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ).....	3
Бурчак Анастасія НОМІНАЦІЯ СВЯТ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ ТА ЙОГО ЗВИЧАЇВ У ГОВІРЦІ СЕЛА СЛОБОДА-ШАРГОРОДСЬКА ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	11
Войтюк Альона МОВНІ СКАРБИ ПОДІЛЛЯ У РОЗМАЇТТІ ЛЕКСИКИ «SŁOWNICZEK PROWINCJONALIZMÓW PODOLSKICH» О. КРЕМЕРА.....	16
Волинець Вікторія ОСВЯЧЕННЯ ВОДИ: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ГОВІРКИ С. РАХНИ-ЛІСОВІ ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	21
Ворона Анна СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	30
Гудзовська Юлія НАРОДНО-ПОБУТОВА АНТРОПОНІМІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИЗВИСК М. ЖМЕРИНКА ЖМЕРИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	38
Зендик Альбіна МОВНІ ЗАСОБИ ЗМАЛЮВАННЯ СВІТУ ДИТИНИ У ПОВІСТІ А. ЧАЙКОВСЬКОГО «ОДАРКА».....	44
Ільченко Яна СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЗВИСК (НА МАТЕРІАЛАХ СЕЛА БОХОНИКИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	49

Колодій Іванна ПРИЗВИСЬКА МЕШКАНЦІВ С. БРОНІВКА ВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	56
Кондрашова Вікторія ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА ПРАКТИКА СТУДЕНТА-СТЕПОВИКА: ЗДОБУТКИ ТА РОЗДУМИ.....	62
Леонтієва Тетяна МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ В ГОВІРКАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ	67
Месчко Оксана АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ «ПОЗИЧЕНИЙ ЧОЛОВІК» ЄВГЕНА ГУЦАЛА	73
Паламарчук Вікторія ПРЕФІКСАЛЬНІ УТВОРЕННЯ У ХМІЛЬНИЦЬКОМУ ЛІТОПИСІ.....	75
Погосян Ірина ЕКЛЕЗИОНІМІКОН «ЩОДЕННИКА» ГЕНЕРАЛЬНОГО ХОРУНЖОГО М. ХАНЕНКА	85
Сліпко Оксана НАЗВИ СВОЯЦТВА, СПОРІДНЕНОСТІ ТА РОДИНИХ СТОСУНКІВ У ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ: НОМІНАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ	91
Сьоміна Ольга СПЕЦИФІКА ПРИЙМЕННИКОВИХ СПОЛУЧЕНЬ ІЗ ПРИЙМЕННИКОМ <i>ЧЕРЕЗ</i> У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	97
Ткачук Ольга НАЙПРОДУКТИВНІШІ МОДЕЛІ ПРИЗВИЩ МІСТА ТУЛЬЧИН ТУЛЬЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	102
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	110

Юлія Бондарук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ «РИСИ ЛЮДИНИ» (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ)

Актуальність дослідження полягає в потребі систематизувати номінації у тематичній групі лексики (далі – ТГЛ) «Риси людини» відповідно до їх способів, щоб детально вивчити особливості номінаційних процесів у центральноподільських говірках південно-західного наріччя української мови; виявити рівень використання мовних ресурсів при творенні тих чи тих назв.

Метою статті є дослідити способи номінації в ТГЛ «Риси людини» на матеріалі центральноподільських говірок 16 н.пп. Вінницької обл. (див. Список умовних скорочень).

Способи номінації вивчали такі дослідники, як В. Гак, А. Журавльов, В. Лейчик, Д. Шмельов, а також І. Гороф'янюк, яка досліджувала способи номінації рослин на матеріалі центральноподільських говірок [Гороф'янюк 2009; Гороф'янюк 2015].

Способи номінацій були докладно проаналізовані В. Гаком. Мовознавець виділяє такі способи номінації: створення назв на основі відомих у мові лексичних одиниць та афіксальних засобів (морфологічна деривація); утворення нових слів шляхом семантичної й лексико-семантичної трансформації відомих у мові слів і фразеологічних сполучень (лексико-семантичний спосіб номінації); організація назви на основі вільного словосполучення (синтаксичний, або лексико-синтаксичний, спосіб номінації) [Гак 1977: 89].

В. Лейчик досліджував способи номінації в сфері спеціальної лексики (оніми, терміни, номенклатура). На думку

автора, «для цієї лексики характерні такі способи: словотвірний, семантичний (включаючи запозичення і перехід з одного стилю в інший), синтаксичний, фонетичний (складання окремих звуків мови в нові комбінації), комплексний (поєднання різних способів) [Соболева 1986: 72].

Зокрема, способи номінації, виділені В. Лейчиком, можна поширити на ономастичну лексику. Однак в ономастиці вони мають свої особливості. Так, деякі словотвірні способи в онімів такі ж, як в загальних назвах (афіксація, субстантивація, основоскладання, абрєвіація), а деякі властиві в основному власним назвам. Наприклад, коли з напіввільного словосполучення народжується щільнооформлений топонім: (*Білгород*); плюралізація, коли флексія множини служить аффіксальною морфемою (*В'язи, Мінеральні Води*); еліптіровані, коли при функціонуванні в мові дво- або багатослівної імені власного опускається одне слово (*Великий театр – Великий*) [Соболева 1986: 72].

У нашому дослідженні ми послуговуємось класифікацією Є. Косих, яка виокремлює такі способи номінації «з точки зору приналежності до мовного рівня: 1) лексичний, 2) синтаксичний, 3) словотвірний» [Косих 2016: 43].

Лексичний спосіб номінації передбачає використання максимальної кількості шляхів і механізмів номінації: створення простої одиниці номінації; переосмислення вже відомого в мові слова (у цьому випадку відбувається розвиток / збільшення лексичного значення одиниці мови); запозичення іншомовного слова (у цьому випадку в мові з'являються нові одиниці лексики) [Косих 2016: 44].

Отож лексичним способом номінації вербалізовані такі семи в центральноподільських говірках: *ба¹рило*, *го¹бреуко* (ЧГ) 'надто повний чоловік'; *'тушка* (Ус.) 'надто повна жінка'; *гни¹лиї* (Бр.), *ха¹нига* (Щр.) 'неохайний чоловік'; *'лейба* (Кк.)

‘неохайна жінка’, *ʼkopʼiʼja* (Км., Кк, Чч., Бр., Пс., Дв., Ус., См., Сб., Ів., Кс., Гр., ЧГ) ‘дуже схожий на когось’.

Синтаксичний спосіб номінації ґрунтується на використанні або створенні складних найменувань [Косих 2016: 46]. Синтаксичний спосіб Є. Косих характеризує також як «назву предмета за допомогою його опису, тобто створення складових найменувань, заснованих на стійкому вживанні словосполучень, визнається одним із споконвічних способів номінації» [Косих 2016: 46]. Як засвідчують наші спостереження, у говірковій номінації рис людини цей спосіб не активний, зокрема, за допомогою словосполучення утворено такі номінативні одиниці, як *ʼnʼunʼi rozpusʼtila* (Бр., Кс.) ‘людина, яка часто плаче’; *xaʼzajin na poʼdvʼiru* (Хм., Гр.) ‘дбайливий господар’; *ʼjakʼ bʼik vʼperʼta* (Хм.), *uʼperʼta ʼyakʼ svʼinʼa* (См.) ‘уперта людина’. Лексико-синтаксичним способом номінації утворені субстантиви *ʼpovna* (Хм.), *ʼʒʼirna* (Км., Кк., Дв., Кс.); *toʼusʼta* (Чч., Сб.); *ʼglatʼka* (Сб.); *ʼgladʼka* (См., Ів.) ‘надто повна жінка’; *ʼgruba* (Щр.) ‘вагітна жінка’, *veʼselij* (Км., Сб., Ів.) ‘весела людина’, *rozʼlučeʼna* (Км.) ‘та, хто розірвала шлюб з чоловіком’.

Спорадично засвідчені описові назви людини, побудовані за моделлю речення, наприклад: *ʼʒʼinka ſho roʼdila diʼtinu* (См.) ‘породілля’; *doʼpusʼkaʒe ʼsʼo do ʼserʼcaʼa* (ЧГ.) ‘людина, яка часто плаче’.

Є. Косих вказує на взаємозв’язок різних способів номінації: якщо «синтаксичний спосіб номінації спирається на лексичний, використовуючи у ролі «будівельного матеріалу» лексичні одиниці, то лексичний спосіб номінації пов’язаний зі створенням номінативних одиниць за допомогою деривації або словотвору з залученням широкого інвентарю морфемного складу мови» [Косих 2016: 47].

Словотвірний, або дериваційний, спосіб номінації «передбачає використання афіксів для виробництва позначень

вже існуючих і знову з'являються реалій» [Косих 2016: 48]. Він є найактивнішим у говірках.

Так, основоскладанням утворено назви: *сухос^т'її* (Кк.) 'худа жінка'; *косо^о'ока* (Хм.), *косо^г'окиї* (Сб.) 'косоокий'; *само^л'уб* (Кк., Кс., Чч., Дв., Ус., Сб., Ів., Щр.), *само^л'убиц'* (Пс., Кс., ЧГ) 'егоїст'; *дурнос^м'їх* 'весела людина'; *зло^п'амїатниї* (Км., Хм., Чч., Бр., Пс., Дв., Ус., См., Сб., Ів., Щр., Гр., Кс.) 'людина, яка довго пам'ятає зло'; *тоўсто^у'б'рух* (Чч.) 'надто повний чоловік'.

Суфіксація активна в утворенні таких номінацій: *здоро^в'ило* (Хм., См., Ів., ЧГ); *здоро^в'ан'* (Дв., Ус.); *здоро^в'езниї* (Сб.) 'здоровило'; *вар^г'атиї* (Хм., Дв., Кс.); *тем^б'атиї*, *гу^б'атиї* (Сб., Кс., Чч.), *гу^б'ан'* (Ус.) 'губатий чоловік'; *ле^д'аццо* (Кк., Хм., Пс., Сб.), *ле^д'ац'уга* (Чч., Дв., Ус.), *л'ї'ниве^ц'* (Щр.) 'нероба'; *весе^л'лун* (Кк.), *веси^л'лун* (Чч., Ус., Щр.) 'весела людина', *ха^з'аїн* (Км., Чч., Сб., Ус., ЧГ, Гр.), *пла^к'сун* (Ів.) 'людина, яка часто плаче'.

За допомогою префіксально-суфіксального способу утворені такі назви людини: *п'їд^л'изник* (Чч.), *розмаз^н'а* (Пс.) 'пестун'; *розв'їд^н'иц'а* (Кк., Хм., Чч., Пс., Дв., См., Ів., ЧГ, Щр., Кс., Ус.), *розв'їдонка* (Бр.) 'та, хто розірвала шлюб з чоловіком'.

Безафіксним способом утворено номінативні одиниці: *їн'ун'а* (Км.), *їр'ова* (Чч.) 'людина, яка часто плаче', *об'їжора* (Км., Чч.), *про'їжора* (Бр.); *об'їжера* (Ів.), *про'їжера* (Щр.) 'людина, яка багато їсть'.

Комбінуванням різних морфологічних способів деривації утворені такі назви: *мн'ахкосер^д'ешна* (ЧГ), *багато^с'л'їзка* (Пс.) 'людина, яка часто плаче'; *самоза^к'оханиї* (Км.) 'пихата, чванлива людина'; *доўго^п'амн'атна* (ЧГ.) 'людина, яка довго пам'ятає зло', *не^ц'на'їжера* (Кк., Хм., Пс., Дв., Ус., См., Сб.) 'людина, яка багато їсть'.

Щодо функціонування цих способів, то погоджуємося із тезою Д. Шмельова: «Усі ці способи номінації здавна і широко використовувалися у мові. Вони продовжують діяти і в цей час, коли виникли нові форми соціально-політичної, господарського і культурного життя, що зажадали свого найменування, коли розвиток суспільства, науково-технічний прогрес, що обумовлює появу нових предметів і виникнення нових понять, активно впливають на словниковий склад мови» [Шмельов 2002: 170].

Отже, під час дослідження способів номінації в центральноподільських говірках ми виявили, що найбільшою мірою для номінування в ТГЛ «Риси людини» використовується словотвірний спосіб і найменше синтаксичний та лексичний способи, що, ймовірно, спричинено активним творенням номенів на основі вже відомої назви предмета за допомогою афіксів, а не через його опис.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. Языковая номинация: в 2 кн. Москва, 1977.
2. Гороф'янюк І. В. Способи номінації в мікологічній лексиці центральноподільських говірок. *Мовознавчий вісник: зб. наук. праць* / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. Черкаси : „Відлуння-Плюс”, 2009. Вип. 9. С. 89–99.
3. Гороф'янюк І. В. Флорономіація в говірках Центрального Поділля: від витоків до сучасних тенденцій. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції „Лінгвістичне портретування сучасного соціуму”* (м. Вінниця, 26-27 листопада 2015 року). Вінниця, 2015.
4. Косых Е. А. Русская ономазиология. [Електронний ресурс]. Барнаул : АлтГПУ, 2016. URL : <http://books.altspu.ru/document/53>.

5. Соболева Т. А., Суперанская А. В. Товарные знаки. Москва, 1986. 176с.

6. Шмелев Д. Н. Избранные труды по русскому языку / Вст. ст. Л. П. Крысина. Москва : Языки славянской культуры, 2002. 888 с.

7. Языковая номинация: Общие вопросы / Отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. Москва : Наука, 1977. 359 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Гр. – с. Горишківка, Томашпільський р-н, Вінницька обл.

Дв. – с. Довжок, Кам'янець-Подільський р-н,
Хмельницька обл.

Ів. – с. Іванів, Калинівський р-н, Вінницька обл.

Кк. – с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.

Км. – с. Комарів, Вінницький р-н., Вінницька обл.

Кр. – смт Кирнасівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл.

Кс. – с. Ксаверівка, Вінницький р-н, Вінницька обл.

Рх.-Лс. – с. Рахни-Лісові, Шаргородський р-н,
Вінницька обл.

Сб. – с. Соболівка, Теплицький р-н, Вінницька обл.

См. – с. Сумівка, Бершадський р-н, Вінницька обл.

Тм. – с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл.

Ус. – с. Устя, Бершадський р-н, Вінницька обл.

Хм. – с. Хоменки, Шаргородський р-н, Вінницька обл.

ЧГ – с. Чорна Гребля, Бершадський р-н, Вінницька обл.

Чк. – с. Чуків, Немирівський р-н, Вінницька обл.

Чч. – с. Чечелівка, Гайсинський р-н, Вінницька обл.

*Анастасія Бурчак (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

НОМІНАЦІЯ СВЯТ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ ТА ЙОГО ЗВИЧАЇВ У ГОВІРЦІ СЕЛА СЛОБОДА- ШАРГОРОДСЬКА ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Традиційні календарні обряди українців – це унікальний обрядовий компрес свят, який пов'язаний з ідеєю круговороту часу, річним циклом трудових процесів. Він є справжньою духовною скарбницею нашого народу, відкривши і дослідивши яку, зможемо осягнути особливості світосприйняття наших предків, їх світогляд і вірування. Не випадково номінація народного календаря привертала увагу багатьох етнолінгвістів, діалектологів. Дослідженням зимового календаря займалися такі науковці, як В. Конобродська, О. Мицик, В. Филимонов, В. Жайворонок, Г. Аркушин, К. Глуховцева, В. Виноградов. Системних досліджень народного календаря подолян, на жаль, немає.

Метою нашої розвідки є виявлення самобутньої традиційної календарної обрядовості, зокрема глибшого тлумачення зимового циклу та його звичаїв, яке притаманне саме говірці села Слобода-Шаргородська Шаргородського району Вінницької області.

У різноманітних народних зимових святкових обрядах обігралося вмирання природи взимку і оновлення, відродження її навесні і з настанням найкоротших днів і найдовших ночей у році, за поданнями наших далеких предків, вважалося, що зима перемогла сонце, що воно постаріло і збирається згаснути. З давніх-давен в цю пору справлялися веселі зимові свята. Вони відзначали закінчення минулого сільськогосподарського року і початок підготовки до

наступного. У цей час відбувалися різні магичні церемонії, які за віруваннями стародавніх, могли вплинути на могутні сили природи і принести новий рясний урожай [Конобродська 2001: 118].

На основі дослідження зимового циклу говірки села Слобода-Шаргородська Шаргородського району Вінницької області можна стверджувати, що старовинні звичаї й традиції ще живуть в українських сім'ях. Так, наприклад, на свято Андрія *д'ів'чата ве'чер'али / но не /пили во'ди / а с'тавали м'іс'точок під по'душку с патиц'к'ів і ко'ли л'а'гали с'пати / ка'зали /суджений / не роз'лучений приї'ди і дай ме'н'і во'ди і но'чейу с'нивс'а йї'ї сон / х'лопец' йа'кий мав в'з'ати йї'ї /замуж / і при'ходив да'вав йї'ї во'ди і пере'водив /черес той м'іс'точок //* (Дзюбенко Н. С., 1929 р. н., освіта – 8 кл.).

Починаються зимові свята з Дня святого Миколая: *Мико'лайа це здо'рове с'в'ато / ніх'то не ро'бив / в /церкву /л'уди хо'дили / да ми не ро'били в та'кі св'а'та Вар'вари / /Сави, Мико'лайа / ну вс'іг'да по'винен приї'ти чоло'в'ік /перший / не /баба / заї'ти муш'чина / то це /кажут' /дуже /добре / йак на Мико'лайа п'риї'де /перший чоло'в'ік до /хати //* (Гоїк Г.І., 1947 р. н., освіта – 10 кл.).

Серед зимових свят відомим є Введення в храм Пресвятої Богородиці. Таку назву пов'язували не тільки з особистістю Богородиці, а й з настанням зими. Також інформатор додав : *В'ід'ен'їє Пресв'а'тойі Бого'родиц'ї в х'рам / так в:а'жайут / шо ше Бог не благосло'вив /земл'у і т'реба собл'у'дати / /може /має з'начен'а / бо в цей /ден' /бажано / /шоби муш'чина зай'шов до /хати / на благо'в'існий /ден' / не воро'жили /це б'лага віс' нази'вайет'с'а / шоб благосло'вив Бог /Д'іву Ма'р'їю на /Ісуса Хрес'та / так'шо це /н'іби не сто'суйец' 'а /ц'ого //* (Дзюбенко Н. С., 1929 р. н., освіта – 8 кл.).

Важливим святом у зимовому календарі вважають Новий рік. У Древньому Римі бере свій початок і традиція новорічних

привітань та віра у те, що перший день нового року віщує новий початок. Спочатку, варто посівати у власній домівці, потім йти до хрещених батьків. І лише після цього до всіх інших. За традицією, жінки цього дня до опівдня не мають права ходити в гості, бо вважається, що то на невдачу [Конобродська 2001: 122]. Ось деякі свідчення інформаторів : мушч'іна / на **Новий рік** пос'івайут' / но т'реба / шоб перший хлопчик / баби не т'реба / бо буде дуже багато жаб'іу // . А також є друга думка про це: Були так'і с'імйі / шо не пускали дівчаток / а шоб вперед хлопчики прийшли / ну йак символ чоловічойі с'тат':і / ну шо Бог наш чоловічойі / начит' того так'і традиці'ійі // (Дзюбенко Н. С., 1929 р. н., освіта – 8 кл.).

Також у зимовому календарі відзначають Святвечір напередодні Різдва. У різних регіонах України були у цих звичаях деякі відмінності. Кутю традиційно виготовляли з пшеничного чи ячмінного зерна (на півдні України – з рису). На півдні України, як правило, кутю несла господиня, перед тим наказавши всім присутнім сісти і супроводжувати дію звуками квочки. Це для того, щоб гарно неслися кури і виводили курчат. Але на Черкащині перевага віддавалася жінкам. Господиня, несучи горщик, казала: «Кутю на покутю, узвар на базар, а пироги на торги. Волиняни напередодні Різдва мастили хатню долівку, вносили оберемок сіна і стелили його під столом. На Святвечір не можна сваритися, карати дітей, належить прощати все [Міщенко 1991: 34]: на **Св'атвеч'ір** / т'реба / шоб було два'надц'ат' ст'рав / готувалис'а / шоб все було го'тове / дуже великий п'іст в цей ден' / постили л'уди / воб'шето узвар варили / кут'у / йак'іс' овоч'і йакус' ка'пусту тушили / пампушки жарили на цей веч'ір / приносили со'лому до хати / стелили / і коли перша з'ірочка с'ходить / тоді с'ідали вечер'ати / кут'а / саме основ'не // (Гоїк Г.І., 1947 р.н., освіта – 10 кл.).

Різдво Христове – одне з найголовніших православних свят. Воно знаменує собою щорічне диво – народження Ісуса, який з’явився на світ в яслах для годування худоби. Із появою християнства обряд колядування було приурочено до Різдва Христового. Звичай колядування, як і щедрування, відіграв важливу роль у розвитку народної музично-пісенної творчості. Новорічні наспіви виконувалися колективами різного складу: парубочими, дівочими, дитячими, старшого віку. Це визначало певні особливості їхньої мелодики, ритму й навіть змісту. Дитяче колядування мало спрощену форму — здебільшого це прохання винагороди [Килимник 1994: 50]. Ось свідчення інформатора : на **Р'іздво** *йа 'хочу ска'зати / йак'шо при'ходиш ра'нен'ко с церкви 'п'ісл'а н'іч'ного / то пос'нідали і в'іди'хайут 'л'уди / а вже 'пот'ім ка'н'ешно / тра'диц'ійі 'ран'ше хо'дили 'р'ідн'і по се'л'і //* (Дзюбенко Н. С., 1929 р. н., освіта – 8 кл.).

Важливим святом у зимовому календарі було Василя. Його вважали покровителем землеробства, і саме тому в цей день основним обрядом було засівання осель зерном. У день Святого Василя, згідно з народною традицією, прийнято готувати другу кутю - щедру. Вважається, що засівати повинні хлопчики, оскільки саме чоловік повинен першим увійти в будинок. Також у цей день дівчата особливо завзято ворожать, щоб дізнатися, коли вони вийдуть заміж і чи будуть щасливими. Доповнення можна дізнатись з поданого мікротексту: на **Ва'с'іл'ійа** / *пос'і'вали 'ран'че / но 'Боже боро'ни 'ж'інка / шоб не прийш'ла / х'лопчики і ўс'о / пше'н:иц'а / йак х'тос' не маў / то 'жито да'вали / 'жито і пше'ниц'у //* (Гоїк Г. І., 1947 р.н., освіта – 10 кл.).

Різдвяні свята тривають аж до свята Водохреща. Святкують на честь хрещення Ісуса Христа у водах ріки Йордан. За традицією, в цей день освячують воду в церквах, також освячують річки, стави й озера. Слово «хрещу» з

грецької означає «занурюю у воду». Весь цей час від Різдва до Водохрещ не можна було нічого робити. Ось деякі свідчення інформаторів: *о/бично на **Водохрещча** л'уди ку/пайуц'а / мийуц'а в опо/лонки / ко/лис' / дуже замер/зали стау/ки / ви/рубували х/рест на /ц'ому / л'оди були / дуже г/руб'і / такош л'уди ви/ходили ту/ди / хто хо/т'ів ку/навс'а / о/бично / зарас ку/пайуц'а / ко/лис' мог/ли т/рошки в/митис' / цейу во/дичкоюу / о/бично св'аш/ченик там п/равиу / /п'ис'л'а / того во/дичкоюу омивалис'а / ос' та/к'і тра/диц'ийі // (Дзюбенко Н. С., 1929 р. н., освіта – 8 кл.).*

Таким чином, традиційні календарні зимові обряди – це унікальний обрядовий комплекс свят, який пов'язаний з ідеєю круговороту часу, річним циклом трудових процесів. Він є справжньою духовною скарбницею нашого народу, відкривши і дослідивши яку, зможемо осягнути особливості світосприйняття наших предків, їх світогляд і вірування. Дослідження зимової обрядовості села Слобода-Шаргородська, Шаргородського р-ну, Вінницької обл. підтверджує існування важливих залишків особливостей етнічної історії населення, його народних ідеалів, традицій, моралі та численних символів, які виступають ідентифікатором давнини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Фірма «Довіра», 1992. 414 с.
2. Жайворонок В. В. Слово в етнологічному контексті. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 7–14.
3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Київ : Обереги, 1994.

4. Конобродська В.Л. Етнолінгвістичний аспект дослідження традиційної культури. *Волинь-Житомирщина*. 2001. №6. С. 118–127.

5. Міщенко М. Хвали зиму після Миколи. *Українська культура*. 1991. № 11. С 34–35.

*Альона Войтюк (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

МОВНІ СКАРБИ ПОДІЛЛЯ У РОЗМАЇТТІ ЛЕКСИКИ «SŁOWNICZEK PROWINCJONALIZMÓW PODOLSKICH» О. КРЕМЕРА

Незважаючи на те, що свою працю автор уклав 1863 року, не можна применшувати її значення у сучасній діалектології Поділля. Адже хоча сучасне діалектне мовлення має безліч новоутворень, що викликані явищами спрощення, аналогії, варіативності, розвитком синонімічних рядів [Коваленко : 326], та не слід забувати, що його основу становлять архаїчні елементи. Тому, щоб пізнати сьогодення, варто звернутися до витоків історії.

Перші дослідження діалектологами українських говорів розпочалися ще в XIX ст. серед тогочасних дослідників віділяються статті А. Шахоського, М. Максимовича, Я. Головацького, О. Потебні, К. Михальчука.

Початок розвитку діалектології Подільського регіону датується другою половиною XIX ст., а перші спроби схарактеризувати діалектологічні особливості якогось одного конкретного села знайдено лише на початку XX ст. Проте вже найраніші праці пробудили неабиякий науковий інтерес українських, а згодом й іноземних, мовознавців до подальшого

поглибленого вивчення не лише лексичного складу, а й життя, культури, звичаїв, традицій Поділля, що мали безпосередній вплив на творення слів.

«Słownikzek prowincjonalizmów Podolskich» поляка О. Кремера, лікаря за освітою, – одна з найбільш ранніх праць, до того ж її цінність підкріплюється ще й авторством неукраїнського походження, що робить її серед переліку нечисленних розвідок того часу ледь чи не унікальною. А пізніший аналіз діалектичних словників засвідчив, що це перша лексикографічна праця про подільський говір.

Цікавою видалася ідея контрастивного зіставлення кількох словників з працею О. Кремера і результати не змусили на себе чекати. У порівнянні брали участь «Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка [Грінченко 1907–1914], «Академічний тлумачний словник української мови (СУМ-11)» І. Білодіда [Білодід 1870–1880], «Словник польської мови» С. Лінде [Linde 1807–1814], 6-ти томний «Словник говорів польських» укладений Я. Карловичем [Karłowicz 1900–1911]. Після скрупульозного порівняння одних словникових статей та їх семантики з іншими, можна висновкувати, що багато подільських слів ввійшло не лише до інших говорів України, а й у польські.

Загалом словник налічує 850 словникових статей, проте деякі з них є збірними. Наприклад, словникова стаття «пори дня» подає 9 позицій на розмежування пір дня, стаття «віл» – 12 різновидів назв волів, «вигуки до різних птахів і тварин» – 16, не враховуючи ще 125 позицій додаткового розділу «Русизми або московізми поширені на Поділлі». Найбільшу кількість запозичень автор фіксує з руської (229 словникових статті), німецької (15), молдавської (15), татарської (12), турецької (13), латинської (13).

Найціннішими для дослідження є пласт слів з поміткою (r.), тобто «руське», оскільки мова Київської Русі стала

фундаментом і сучасної української. Не рахуючи додаток з московізмами, вони посідають друге місце в ієрархії етимологічного наповнення словника.

Справжньою знахідкою під час роботи стали назви «уїздів», якими Б. Грінченко у своєму «Словарі...» номінував географічне розташування, і таким чином було ідентифіковано чимало лексичних одиниць, записаних на території Поділля, зокрема 13 лексем із ремаркою (г.) : *хонта* ‘бур’ян’ (Могил., Камен. у.) [Грінченко 1958: 410], *кланя* (клань) ‘полкопны, 30 сноповь.’ (Могил.-Под.) [Грінченко 1958: 375], *логаза* ‘родь каши изъ цѣльныхъ зерень обдирного ячменя, иногда съ прибавкой гороха, варящейся съ саломъ или постнымъ масломъ.’ (Камен.у.) [Грінченко 1958: 374], *палуба* ‘крыша улья’ (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 89], *перга* ‘цвѣточная пыль, приносимая пчелами въ улей’ (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 108], *побережник* ‘лѣсной стражъ, полѣсовщикъ, лѣсникъ’ (Уман. у., Хотин.у.) [Грінченко 1958: 201], *снасть* ‘части воза’ (Брацл. у.) [Грінченко 1958: 161], *снози* ‘въ ульѣ: тоненькія палочки для поддерживанія сотовъ.’ (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 162], *трістя* ‘трясина, тонкое мѣсто’ (Камен. у.) [Грінченко 1958: 285], *забудько* ‘забывчивый человекъ’ (Подольск.г.) [Грінченко 1958: 10], *загальниця* ‘загальний тиждень’ (Камен. у.) [Грінченко 1958: 24], *закришка* ‘то, что крошатъ въ борщъ’ (Камен. у.) [Грінченко 1958: 54], *зіркатий* ‘большеглазый’ (Камен. у.) [Грінченко 1958: 154]; та ще 14 без віднесення їх до «руських»: *бурт* ‘пазь, желобокъ въ столбахъ для закладыванія досокъ’ (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 114], *харки-макогоники* ‘вздоръ, чепуха’ (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 387], *дрань* ‘дрянь, негодная вещь’ (Камен. у.) [Грінченко 1958 : 441], *фармужка* (фрамуга) ‘мучной отварь пли жидкій крахмаль, смѣшанный съ бѣлой глиной, чтобы она не стиралась послѣ помазки ею стѣнь’ (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 375], *гонитель* ‘сгонщикъ людей на работу,

на сходь' (Брацл. у., Подольск. г.) [Грінченко 1958 : 308], *калабана* 'лу́жа' (Камен.у.) [Грінченко 1958: 209], *костоправ* 'костоправь' (Подольск.г.) [Грінченко 1958: 291], *линва* 'толстый канать' (Литин. у.) [Грінченко 1958: 359], *порпати* 'копаться, разгребать, выгребать' (Камен. у.) [Грінченко 1958: 354], *приколоток* 'не совсѣмь вымолоченный снопь' (Брацл. у.) [Грінченко 1958: 420], *урвитель* 'сорванець' (Уман. у.) [Грінченко 1958: 350], *заколесник* 'чека, колышекъ для задержанія колеса на оси' (Камен. у.) [Грінченко 1958: 51], *заморока* 'помраченіе, а переносно: одуреніе, ошеломленіе, приведеніе въ безпамятство, мученіе' (Подольск. г.) [Грінченко 1958: 68], *занадитися* 'понадиться' (Камен. у.) [Грінченко 1958: 71]. Усі зафіксовані результати відображено у діаграмі 1.

Щодо стану подільської лексики у польськомовному середовищі нагадуємо, що для дослідження були обрані «Словник польської мови» Б. Лінде [Linde 1807-1814] та «Словник говорів польських» Я. Карловича [Karłowicz 1900-1911]. Кожна праця цінна і особлива у своєму роді, а отримані дані у ході експерименту дали хороший матеріал для роздумів.

Діаграма 1

Пріоритетними в нашому дослідженні є слова, марковані як (р.) – руські, і у словнику Самуїла-Богуміла Лінде нараховується 15 таких лексем, до того ж три із них мають семантику аналогічну українській. У десятки раз численніші результати дало зіставлення з іншим польсько-мовним джерелом, у якому з 229 слів, які є предметом вивчення, у роботі Я. Карловича фіксуємо 219. На перший погляд, видається абсурдним такий перепад результатів, проте все стає зрозуміло, якщо звернути увагу на датування праць. «Словником польської мови» представляє кінець XVIII – початок XIX ст., коли мови ще не так тісно контактували. Проте уже й це є фактом, що підтверджує двобічну міжмовну інтерференцію. А «Словник польських говірок» – 1900–1911 рр., коли мовна інтерференція була уже підживлена поживленням суспільно-політичних, економічних відносин між країнами.

Загалом, фіксація говіркової лексики у словниках дає можливість глибше проникнути у мовну систему, розкриває межі функціонування та засвоєння в різних групах носіїв живої української мови і неоднорідності поширення живої народної мови на територія та поза її межами, входження в культуру та побут інших країн та народів. Цінність словника для дослідників полягає у тому, що він найповніше зафіксував лексичні варіанти номінативів Поділля, що дозволяє якісніше дослідити динамічні процеси в межах українських говорів, а особливо – подільського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко Н. Д. Лексика подільських говірок у «Словарі української мови» Б. Грінченка. С. 325–329. URL : <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/2297/Kovalenko-N.D.-Leksyka-podilskykh-hovirok-u-Slovari-ukrainskoi-movy-B.-Hrinchenka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2. Словарь української мови : у 4 томах / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1958. URL : http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/66543-shulika.html#show_point
3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980.
4. Kremer A. Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863. Kraków, 1870. 82 с. URL: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=3458>
5. Samuel Bogumił Linde. Słownik języka polskiego. Т. 1-6. 1807-1814. URL : <http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication?id=8173&tab=3>
6. Słownik gwar polskich. / uł. J. Karłowicz Tom 1-6. 1900-1911. URL: [https://zbc.uz.zgora.pl//dlibra/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=Creator:Kar%C5%82owicz%2C+Jan+%5C\(1836%5C-1903%5C\)](https://zbc.uz.zgora.pl//dlibra/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=Creator:Kar%C5%82owicz%2C+Jan+%5C(1836%5C-1903%5C))

*Вікторія Волинець (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ОСВЯЧЕННЯ ВОДИ: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ГОВІРКИ С. РАХНИ- ЛІСОВІ ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У системі етнолінгвістичних досліджень особливу роль у комплексі власне українського та загальнослов'янського духовного середовища відведено воді як окремій стихії, яка пошановується та одухотворяється в народному світогляді.

Вода в народних уявленнях одна із перших стихій світобудови, джерело життя, засіб магічного очищення. Продуктивна семантика води розкривається в численних обрядових формах через її застосування.

Актуальність статті зумовлена: по-перше, необхідністю фіксації інформації про звичаї, обряди, вірування, повір'я, що супроводжуються застосуванням води та інтерпретація духовної культури подолян через мову; по-друге, відсутністю фіксації номінативних одиниць, виявлених на матеріалах аналізу діалектних текстів подільських говірок, що стосуються лексеми вода; по-третє, вивчення та дослідження обрядового, релігійного використання води подолянами в номінаційному та етнолінгвістичному аспектах є цілком новим, що й підтверджує наукову цінність роботи.

Метою статті є етнолінгвістичний аналіз семантики номінативних одиниць на позначення води в текстах говірки села Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області.

Для реалізації мети ми створили надійну емпіричну базу – аудіозаписи діалектних текстів говірки села Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області на тематику номінації води у контексті міфології, релігії, обрядодій, тривалістю 152 хвилини.

Вода стала предметом дослідження як українських, так і зарубіжних мовознавців таких, як Ф.Потушняк, Л. Дядечко, З. Адамія, М. Фенко, Н. Коваленко, І. Ніредьхаза та ін. Цінною є праця «Славянские древности: этнолингвистический словарь» за ред. М. Толстого [Славянские ... 1995–2012]. Порівняти результати власних досліджень і зіставити із номінацією поняття «вода» у працях зарубіжних учених можемо завдяки праці «Вода в славянской фразеологии и паремиологии» під редакцію А. Золтана, О. Федосова, С. Янурика [Вода ... 2013].

Вода в народних уявленнях – одна з перших стихій світобудови, джерело життя, засіб магічного очищення. Поряд із тим водний простір осмислюється як межа між цим і тим світом, шлях у загробний світ, середовище існування нечистої сили і душ померлих.

Особливою силою подоляни наділяють воду, що освячують на православні свята, називають її *ісц'іл'ім'іл'на, іорданска, хрис'тен'ска, стритенска, стр'ітенс'ка, постова, спас'івс'ка, р'ізв'ана, пол'езна, жи'ва, пом'ічна, хороша, св'ачена, постов'і води, ціл'ушча.*

Приурочене до певних православних свят, церковне освячення води в народному світогляді розглядається як окремий ритуал, що несе із собою очищення та оздоровлення: *на Р'іздво св'атиц'а вода ў храм'і/ св'ачена вода/ там ње багато тоже/ ње стр'ітенс'ка ње Р'іздв'ана ње постов'і води ње спас'івс'кі/ на Маковейа/ на р'ізне св'ато по р'ізному св'ат'ат воду/ ну вона мае однакове значен':а св'ачена вода/ кожен ден' воду не св'ат'ат і кожен ден' храм'і не мае обр'яду св'ачен':а/ н'ічого не св'ат'ат кожен ден' у церкв'і і не кожноі нед'іл'і// на Паску вода св'атиц'а на Маковейа вода св'атиц'а// (Войтенко Є. П., 1952 р.н., освіта – 8 кл.).*

Білоруси вірили, що чорти залишаються у воді до Водохреща, а після освячення води переходять на вербу або на інше дерево [Виноградова 1995: с. 386].

Особливу магічну сила вода має тоді, коли над нею читають молитви, опускають у неї хрест: *от та вода ісц'іл'ім'іл'на дуже котру бат'ушка три рази хрест опускає у ту воду св'атит/ а тод'і з тойі/ в одну йомкост' три рази опустити хрест це в'ін посв'атиї/ а тод'і хрестом бере по вс'іх йомкост'ах по капуйє/ то це дуже шчитайец'а вода пом'ічна// і так же саме і хрис'тен'с'ка вода дуже пом'ічна і стритенска вода дуже пом'ічна/ вода йака*

осв'ачуєц'а в |церкв'і/ |Божим с'ловом і мол'ітва чи|тайец'а то вона ўс'а |дуже пом'ічна/ до бол'езн'іў/ ну до ўс'ого// (Шелінговська М. Ф., 1941 р.н., освіта – 8 кл.).

Вважалось, що зберігати цю воду потрібно в спеціально відведеному місці: *ў хо|лодному |м'ісц'і, ў кла|довц'і, ў |хат'і т'реба, не надвор'і; приносять свячену воду до|дому чи ў с'лойіку чи ў б'і|тончику; ні в якому разі не можна св'а|чену |воду к'ласти на ни|зу/ по|вин:а |бути на вер|ху/ т'реба на с'т'іл чи ку|ди там к'ласти// (Кушнір Н. І., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).*

Сакральна сила води підвищувалась, якщо при її набиранні і перенесенні в дім дотримувались особливих умов і заборон. Найпершою із таких вимог було ходіння по воду вранці до сходу сонця. Особливо небезпечною вважається вода у нічну пору.

Свячену воду не можна виливати. Освячена вода вважалась найбільш здоровою, цілющою, здатною захистити від хвороб і нечистої сили. Якщо людина хворіє, їй погано або хтось зурочив, обов'язково давали вмитись цією водою: *ну йак йак при|несли до|дому/ ну йак л'у|дина |дуже сла|ба т'її св'а|чена во|да йе ў |банц'і чи ї |ч'ім там т'її на а|бо та|ко поб|рискайут йо|го а|бо да|дут в|митис'а// от бу|вайе на ли|ц'і |дуже та|ко бол'аки |викинут то |цейу во|дойу вми|валис'а |цейу шо на Ор|данск'і с|вата св'а|тилас'а ц'а во|да/ |дуже |в'ірили бо це Спа|с'ітел' в цей ден' св'а|тиўс'а Ісус Хрис|тос// (Липівська Г. М., 1935 р.н., освіта – 7 кл.).*

Її зберігають протягом року в кожному будинку, вірять, що вона не може зіпсуватись: *св'а|чена во|да н'іколи не |портиц'а/ ро|ками бу|де сто|йти не |буде |пахнути н'ї зеле|н'іти н'іде н'ічо// (Кушнір Н. І., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).*

Крім того, ця вода *|дуже пол'езна ху|доб'і/ там ко|ров'і |козам/ ўс'ім/ во|да по|вин:а |бути ўс'ігда/ вона в'ід |хати не*

по¹вин:а в'ід¹ходити// (Шелінговська М.Ф., 1941 р.н., освіта – 8 кл.).

М. Фенко розглядає концепт «вода» як святу субстанцію, з якої бере свій початок земне життя. «Воду усвідомлюють у народі святою – «непочата» вода, тобто не занечищена якимсь дотиком, або освячена спеціальним, магічним дохристиянським, або християнським обрядом [Вода ... 2013, т. 2: с. 680–685].

Поряд із водою, освяченою за церковним обрядом, чудодійною і магічною вважалась також вода, набрала із джерел в особливі дні: у різдвяний ранок, на Новий рік, Стрітєння, у Великий четвер або п'ятницю, у день Івана Купала [Виноградова 1995: с. 386].

Сакральна сила води підвищувалась, якщо при її набиранні і перенесенні в дім дотримувались особливих умов і заборон. Найпершою із таких вимог було ходіння по воду рано – вранці до сходу сонця. Цінувалась вода, яку вдавалось набрати раніше всіх, її називали *непо¹чата, |перша, та шо н'іх¹то н'іде не брау¹, |утр'ішна, ц'іл'ушча, йор¹дан'с'ка, р'івно¹раўна св'а¹чен'ій во¹д'і*.

Вважалось, що вона має велику чудодійну силу, нею умивались, давати випити хворому, кропили худобу, будівлі: *непо¹чата во¹да во¹на счи¹тайец'а |тоже ц'ілушча і |дуже |добре |пити л'у¹дин'і кот'ра хвор'іє жи¹лудком то це |дуже |добре |пити ц'у непо¹чату |воду/ оце їдуть і беруть/ дл'а ди¹тини у¹мити ди¹тину в'ід зурок'іу оце беруть непо¹чатоу во¹дойу/ во¹на р'івно¹раўна св'а¹чен'ій во¹д'і оц'а непо¹чата во¹да/ оце во¹на так називайец'а// (Войтенко Є. П., 1952 р.н., освіта – 8 кл.); *аце та¹ка шо ше н'іх¹то не заче¹пиу й'ій/ оце так то¹го йдуть ра¹нен'ко наби¹рати во¹ди ну це йе мо¹хин'і та¹к'і но мо¹хин'і йа не призна¹йу н'ікого но йа |чула в'ід ста¹рих ше йа ста¹ра а йа ше в'ід ста¹рих ста¹рих |чула шо ц'а шо п'іти на с¹х'ід |сонц'а |дуже пом'іч¹на/ л'уб'ій л'у¹дин'і/ то**

к|оси м|ити чи в|митис'а чи оч'і// (Липівська Г. М., 1935 р.н., освіта – 7 кл.).

Особливо небезпечною вважається вода в нічну пору. Болгари боялися ходити по воду вночі; якщо це вже було вкрай необхідно, то до джерела йшли окремою групою, мовчки, не оглядаючись. Уникали використовувати тільки що принесену воду для купання дитини – чекали, поки вона переночує в домі. Вірили, що воду, яка зберігається в оселі, на ніч потрібно щільно прикривати кришкою, інакше в неї проникне нечиста сила [Виноградова 1995: с. 387].

Подоляни вважають, що вода в нічну пору має магичні властивості, на такій воді можна ворожити, за її допомогою визначати долю. Вночі набирають воду тільки ки на свято Івана Купала та на Андрія: *ко|лис' в'ішали л'енту а на л'енту ка|лачики пек|ли/ ми б'ігли до кре|ниці/ наби|рали во|ди і з в'і|дра у|рота б|рали тойі во|ди і б'ігли з тойу во|дойу до с|хід сон|ця а шоб ше темна н'ічка була і на т'ій во|д'і пек|ли ка|лачики і да|вали со|баці/ кот|рий ка|лачик со|бака х|уче з'іст' ч'і|йойі то та х|уче зам'іж вийде/ о|так було/ так йа ро|била то|же//* (Шелінговська М. Ф., 1941 р.н., освіта – 8 кл.).

Свячена вода неодмінно використовується під час освячення храмів, житлових і господарських будівель: *осв'ачу|є у|с'о/ і хату і са|райі і подв'іра вс'о бат'у|шка осв'ачу|є// цейу во|дойу бат'у|шка йак на ор|данс'к'і с|в'ата х|рестик бат'у|шка п|риходе х|рестит хату то да|є наставл'айеш ру|ки бат'у|шка то|б'і б|риска|є цейу во|дичкойу і ўми|вайес'а//* (Чорногуз Г. І., 1947 р.н., освіта – 8 кл.).

Свячена вода старою бути не може, вона з плином часу все ще зберігає свої властивості, не змінюється колір, запах, смак: *сва|чена во|да во|на н'іколи ста|ройу не бу|вайє во|на од|на і та же у|с'іг|да/ во|на н'іколи/ у|нейі не|ма шо то ста|ра а то но|ва/ а сва|чена во|да во|на завж|ди с|в'іжа і завж|ди*

*но|ва/ во|на н'і|коли не стар'і|є/ а та|ка во|да зас|тойена
|може |бути/ |може |бути |у|с'а|ка/ то то во|на стар|а
счи|тайе|ц'а а наб|ра|у то то но|ва/ а і|наче |я та|кого н'і|чого
не |чула і не зна|їу та|кого н'і|чого по|ганого// (Шелінговська М.
Ф., 1941 р.н., освіта – 8 кл.).*

Будівництво нового житла розпочинається із вибору місця і вже тут має своє застосування освячена вода: ну |дуже |в'і|ру|ють шо це Бог благосло|вит/ |як начи|най|ут будинок закла|дати ко|най|ут катла|вани то то|д'і |є та|к'і |л'уди шо призи|вають |бат'у|шку до |себе і |бат'у|шка во|до|ю св'а|те/ во|до|ю св'а|т'а|т/ бо от то|б'і// кла|дуть тої |кам'і|н' і ос'в'ачу|ють |йо|го/ катла|ван |вико|паний до с|ходу |сон|ц'а кла|дуть де |вико|пано і тої |кам'і|н' це ос'в'ачу|ють/ ну це так пун'т'а|шч'і |л'уди/ |зараз та|ка|во// (Липівська Г. М., 1935 р.н., освіта – 7 кл.).

За слов'янською пареміологією, вода дуже добре запам'ятовує все, що ми їй говоримо: во|да |помне наші молитви, слова, добрі і погані: во|да |ма|є |дуже |сил'ну енерге|тичну |пам'а|т' імен:о во|да/ от |даже |можеш |як по|казу|ють експери|менти шо наби|ра|ють |воду/ |л'у|дина наби|ра|є |у| ста|канчик во|ди го|воре |раду|є|ц'а |т'і|ше|ц'а пок|лала/ |у|з'ала |ц'у |воду начи|на|є агрес'і|ю про|явл'ати |дал'ше |ше |я|к'і|с' |каверзи |робе а на т|рет'у начи|на|є там пл'у|вати вс'а|ке та|ке і кла|дуть |ц'і ста|канчики і зам'і|чай|уть |через |пару дн'і|у |як се|бе во|да по|вела/ |ц|у шо вихвал'али |л'убу|валис'а |нейу сто|їт кра|с'і|ва |як |ма|є |бути/ та |пасмурна а та шо на |нейі б|ридко го|во|рили во|на ста|є |зовс'ім по|гано/ во|да заби|ра|є енер|гетику |л'у|дини// во|да |помне/ от |каж|уть ко|р'і|н:а де б ти не був а |дома |са|ме к|раш|че/ і де |л'у|дина не бу|ває і там во|на жи|ве |добре |у|с'о |як |ма|є |бути але |ї|ї|ї ко|р'і|н':а до|дому |т'а|не/ на с|тар'і|ст' а |йо|го ко|р'і|н':а приве|де до|дому/ так і во|да |ма|є сво|ю ма|г'і|чну |силу прит'а|гати до |себе... ко|ли ди|тину на|в|рочат

то оми¹вайут чи ку¹найут йак ма¹н'ун'ке/ ¹пити да¹йут//
(Войтенко Є. П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).

Тому завжди над водою говорили лише хороше, над водою співали, її освячували. Особливе значення має вода у день Святого Йордана (Водохрещта). Коли ми омиваємо тіло – ми очищаємо і свою душу, уявляючи, що вода знімає всю накопичену негативну енергію. Дуже важливо 19 січня прожити в повному єднанні з водою, відчуваючи, що вода – це жива істота, кров нашої планети. Вода не просто стихія, вона реагує на дії і навіть думки людини [Вода ... 2013, т. 2: с. 119].

Отож у записаних текстах про освячення води ми виявили широкий ряд номінативних одиниць на позначення води та понять, пов'язаних із нею:

1. Атрибутивні характеристики: *ісц'іл'ім'іл'на, іорданска, ардан'с'ка, хрис'тен'ска, стритенска, стр'ітенс'ка, постова* (освячена під час посту – В.В.), *спас'івс'ка, р'ізв'ана, пол'езна, жива, пом'ічна, хо'роша, св'ачена, ціл'ушча, оздоровл'уйуча, св'ата, ўнешена, набрана, стара, нова, св'іжа.*

2. Вода як суб'єкт дії: *обері'гає, від'воде, ісц'іл'айе, св'атиц'а, не стар'іє, не зеле'н'іє, не 'портиц'а, поли'вайе, має велику'силу, ўби'рає бол'езн'і, виган'айе, вода'помне.*

3. Вода як об'єкт дії: *св'атити'воду, ўмити'дитину в'ід зурок'іу, б'рискає'цейу во'дичкойу, вми'вайес'а, , посв'атити'дитину, опускати'хрест ў'воду, сц'іл'айец'а в'ід св'аченої'води, св'атойу'водойу св'ат'ат кри'ничку, покр'опити ко'рову; поставила'воду ї баночку, перех'решчувати'вугол во'дойу, на'воду воро'жити, заго'варуют'воду, ки'дати с'ір'ник ў'воду, вили'вати на б'ігуни, шквар'чит' у вод'і, наби'рати воду до'себе, поп'робувати'водичку, перели'вали во'дойу; на'питис'а во'ди, ви'мочувати ў'вод'і.*

Отже, подоляни вважають свячену воду *пом'ич'ною*, наділяють її особливою магічною силою, кажуть, що вона *ісц'іл'іт'іл'на, пол'езна, жи'ва, хо'роша, св'а'чена, ціл'ушча*. Освячення води відбувається на православні свята, під час посту, відповідно й такі назви – *іор'данска, хрис'тен'ска, стр'ітенска, стр'ітенс'ка, посто'ва, с'пас'івс'ка, р'ізв'ана*. Таку воду обов'язково зберігають у будинку, вона ніколи не втрачає своїх властивостей, не змінює кольору. У жодному разі її не можна виливати, краще віддати худобі або спожити самому.

Зібрана та укомплектована емпірична база на матеріалі говірки села Рахни-Лісові дозволяє в подальшому поетапно розглянути вербалізацію поняття *вода* у весільній обрядовості, у похоронній обрядовості, під час першого купеля та хрещення дитини, використання у фразеології, як складову паремій, простежити зв'язок води із природними явищами, із нечистою силою і ворожінням, простежити висвітлення цього поняття в біблійних мотивах, народних віруваннях, повір'ях, що і зумовлює актуальність продовження такого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградова Л. Н., Плотникова А.А. Вода // Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 тт. / Под ред. Н.И.Толстого. Москва, 1995. Т 1. С. 386–390.
2. Вода в славянской фразеологии и паремииграфии : в 2 т. / Под ред. Золтан А., Федосов О, Янурик Я. Будапешт, 2013.
3. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 тт. / Под ред. Н.И.Толстого. Москва, 1995–2012.

Анна Ворона(м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Дослідження номінації елементів і явищ матеріальної культури залишається актуальним для українського мовознавства, оскільки досі у ньому мало представлені тематичні словники. Це спонукає до опису кожної тематичної групи лексики з максимальною повнотою складу її одиниць та системних відношень у межах цієї тематичної групи. Основи дослідження лексики як системи було закладено у працях О. Потебні, пізніше розвинуто М. Покровским, Л. Щербою, Р. Будаговим, Ф. Філіним, О. Трубачовим, Г. Уфимцевою, М. Толстим, О. Мораховською, Д. Шмельовим, М. Никончуком, Й. Дзендзелівським, П. Гриценком, К. Глуховцевою та ін. Комплексне дослідження словникового складу мови передбачає вивчення всіх тематичних груп з урахуванням свідчень етнографії, історії матеріальної і духовної культури, що покликане забезпечити повноту відтворення семантичної структури кожного елемента тематичної групи лексики.

Актуальність проблеми визначається як необхідністю дослідження системних зв'язків в окремих групах слів, що дозволяє краще пізнати системну організацію лексики в цілому, так і важливістю вивчення лексики, яка безпосередньо віддзеркалює форми господарювання, побуту, історію матеріальної і духовної культури народу. Для сучасного розвитку мовознавства взагалі, й українського зокрема, актуальним є всебічне вивчення тематичних груп, якнайтісніше пов'язаних з життям і побутом народу, різноманітними реаліями та фрагментами матеріальної і

духовної культури. Такі етнолінгвістичні студії, подаючи мовні факти на широкому історичному й етнографічному тлі, покликані збагатити науку про людину й суспільство новими матеріалами, розкрити невідомі сторінки історії народу, становлення й розвиток його духовності. Проте не всі групи лексики української мови знайшли глибоке наукове висвітлення з відповідним теоретичним обґрунтуванням. Зокрема до таких належить тематична група лексики «Одяг та взуття». Вибір об'єктом дослідження тематичної групи слів «Одяг та взуття» зумовлений тим, що, по-перше, побутова лексика належить до широко вживаних сфер словникового складу, по-друге, становить активний шар словникового запасу і характеризується динамічністю й різноманітними семантичними процесами більшою мірою, ніж інші групи, належні до сфери побуту, що дає змогу глибше дослідити семантичні і дериваційні зміни в структурі слів цієї тематичної групи.

Мета статті – визначити способи номінації назв одягу та взуття на говірковому матеріалі 11 населених пунктів Вінницької області, з'ясувати словотвірні особливості зафіксованих назв одягу та взуття.

Джерелами дослідження слугували матеріали діалектної фонотеки кафедри української мови факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та власні записи на електронні носії від жителів села Іванівська Слобідка Калинівського району Вінницької області.

Мова виконує свою номінативну функцію за допомогою словесних, синтагматичних і фразових назв. Однією з першочергових завдань досліджень по діалектній ономазіології є визначення способів номінації і видів найменувань будь-якої структури. У нашому дослідженні

розглянуті такі найбільш активні в говорах способи номінації: семантична деривація, афіксальний словотвір, поєднання слів і запозичення [Павел 1983: 34].

Словотвірну номінацію назв одягу та взуття в українській мові репрезентують такі способи: 1) афіксальний: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний (комбінований); 2) осново складання; 3) усікання: початку, середини, кінця слова й комбіноване.

У назв одягу та взуття досліджуваного ареалу найпродуктивнішим способом словотвору є афіксація (понад 60% від загальної кількості назв одягу та взуття), зокрема суфіксальний спосіб та префіксально-суфіксальний. Ступінь активності суфіксів не однаковий.

Афіксальна деривація є найбільш частотною. Це підтверджує спостереження І. В. Гороф'янюк ще над однією групою конкретної лексики – мікологічною – в центральноподільському ареалі [Гороф'янюк 2009: 92]. Наш аналіз засвідчив, що найвищу продуктивність виявили такі суфікси:

-к-: *пал'т'ішко* 'зменшено-пестливе до плаття' (2), *п'лат':ачко* ў *го'рошок* (2), *су'кенка* (2); *ч'оботи / са'пожки* 'взуття з досить високими халявами' (2), *шта'н'ішки* (2); *у'шанка* 'зимова шапка з вухами' (8); *к'із'а'ки* (2), *к'ірза'ки* (3, 9), *к'ірз'а'ки* (4, 7, 8, 10), *кирза'ки* (6) 'взуття, яке вище халяв, армійські чобіти'; *с'п'ідка* (3, 8) 'те саме, що виворіт'; 'високі чоботи зі стоячими халявами' (2), *са'пож^шки* (8), *са'пошки* (2) 'жіночі чоботи' та 'жіночі чоботи з короткими халявами'.

-очк- : *шапочка* 'головний убір (перев. без полів, м'який, теплий)' (2), *шапочка* *на заў'язках* (2), *шапочка* *з'м'іна* (2); *б'лузочка* 'легкий короткий (до пояса) жіночий одяг; кофта' (2); *пил'оночки* 'невеличке простиральце, в яке загортають немовлят' (2); *ка'йомочка* 'смуга по краю тканини, що

відрізняється від неї кольором, візерунком' (2); *гаф/р'ірован'і* /*йупочки* (2); *кол/готочки* 'вид спідньої білизни, що являє собою пару панчіх, з'єднану з трусами' (2); *хус'точка* (4), /*хусточка* (7) 'шматок тканини або в'язаний, трикотажний виріб, перев. квадратний, який пов'язують на голову, шию, напинають на плечі'; *бор/товочка* 'тканинний каркас до основного матеріалу, що надає готовому одягу потрібного силуету і чітких форм' (2);

-ечк-: *босо/ножечки* 'взуття на голу ногу, без онучі, панчохи' (2); *сорочеч/ка* 'жіноча або дитяча натільна білизна' (2); *но'ч/нушечка* 'вид нижньої білизни, призначений для сну' (2);

-ичк-: /*пугови'чка* 'предмет, переважно круглої форми, що служить застібною в одязі або використовується як прикраса' (8);

-ічк-: /*пугов'ічка* 'предмет, переважно круглої форми, що служить застібною в одязі або використовується як прикраса' (2);

-ок-: *б'ілий кра/с'івий фарту/шок, фарту/шок* (2) 'зменшено-пестливе до фартух', *фарту/шинок* (2); *пойа/сочок* 'стрічка, смуга тканини, шнур або інший матеріал, який зав'язується, як правило, по талії або на стегнах людини' (2); *п'іжа'чок* 'верхня частина чоловічого костюма у вигляді куртки з рукавами й полами на застібці, звичайно з відкритим відкладним коміром' (2, 6, 8-9, 11); *бо'т'інок* 'взуття для чоловіків для захисту ніг' (2);

-еньк-: *плат'ач/ках про/стен'ких; панта/лони доў/ген'кі* 'приналежність жіночої білизни, яка покриває нижню частину тулуба від пояса звичайно до колін' (2); *чепчик б'ілен'кий* 'головний убір, який є нічного та денного типу' (2); /*вал'анки коро/тен'к'і* 'зимове взуття з валяної тканини' (2); *чу'лок то/несен'кий* 'виріб машинного в'язання, що одягається на ноги за коліна; панчоха' (2);

-ов-: *'норков'і шап'ки* 'головний убір (перев. без полів, м'який, теплий)' (2), *'пужикова шапка*; *'к'ірзов'і чоботи* 'взуття, яке вище халяв, армійські чобіти' (2), *'кирзові чоботи* (2, 11); *бор'товочка* 'тканинний каркас до основного матеріалу, що надає готовому одягу потрібного силуету і чітких форм' (2).

Було встановлено менш та маловживані такі суфікси на позначення предметів одягу та взуття:

-ен-: *су'кенка* 'святковий жіночий одяг' (2);

-ан-: *у'шанка* 'зимова шапка з вухами' (8); *шерс'т'а'н'і хуст'ки* 'шматок тканини або в'язаний, трикотажний виріб, перев. квадратний, який пов'язують на голову, шию, напинають на плечі' (1-3, 5-7, 9, 11);

-ин-: *соро'чина* 'жіноча або дитяча натільна білизна', *хус'тина* 'шматок тканини або в'язаний, трикотажний виріб, перев. квадратний, який пов'язують на голову, шию, напинають на плечі' (6, 10), *фарту'шинок* 'зменшено-пестливе до фартух' (2);

-іш- : *пал'т'ішко* (2) 'дитяче пальто', *штa'н'ішки* (2) 'дитячі штани';

-ик- : *шапка з ко'ролика* (2); *кап'турик* 'частина верхнього одягу для захисту голови в негоду; коли немає потреби, її відкидають за спину' (2, 7, 8), *'гудзик* (2, 7, 10) 'предмет, переважно круглої форми, що служить застібкою в одязі або використовується як прикраса';

-ік- : *т'рус'іки* 'предмет чоловічої та жіночої нижньої білизни' (2); *'шарф'ік* 'довгий шматок матерії, який використовується людиною в утилітарних, естетичних, релігійних та інших цілях' (2, 3); *'гудз'ік* 'предмет, переважно круглої форми, що служить застібкою в одязі або використовується як прикраса' (2, 3, 5, 11);

-ець- : *ком'і'рець* 'смужка тканини, хутра, пришита на одязі до країв вирізу для шиї (2);

-оч- : *пойа/сочок* 'в одязі це стрічка, смуга тканини, шнур або інши матеріал, який зав'язується, як правило, по талії або на стегнах людини' (2);

-иц- : *'пугови^ец'а* 'предмет, переважно круглої форми, що служить застібкою в одязі або використовується як прикраса'(4), *'пуговиц'а* (9), *'пугов'ица*;

-иц- : *'пугов'ица* 'предмет, переважно круглої форми, що служить застібкою в одязі або використовується як прикраса' (1, 6).

Зауважимо, що для української мови характерним є використання суфіксів суб'єктивної оцінки на позначення здрібнілості і позитивної оцінки найменувань одягу, як-то *ком'ірец*' (2), *пойа/сочок* (2), *пал'т'ишко* (2) та ін.

Префіксально-суфіксальний спосіб творення назв одягу та взуття в говірках Вінницької області теж є активним шляхом одночасного приєднання до твірної основи словотворчих префіксів і суфіксів. Наведемо окремо зразки таких дериватів: *роз^епа/шоночка* (2) 'сорочечка для немовляти без гудзиків', *роспа/шонка* (3, 8), *распа/шонка* (5), *розпа/шонка* (10); *наг/рудн'ік* (2) 'предмет одягу, призначений для запобігання передньої її частини від забруднення'; *ву/шанка* 'зимова шапка з вухами'; *п'ід'кладка* (1, 2, 7, 8, 11) 'матеріал, який пришивають зісподу одягу', *п'ід^мкладка* (3), *п'ід'клад^мка* (5), *'п'ідклатка* (11), *п'ід^мшиўка* (4), *п'ід'шиўка* (7, 9), *п'ід'шиїка* (6); *полуса/позжки* (5) 'взуття, що закриває ногу на вище кісточок', *полубу'т'інки* (9).

До способів лексичної номінації слід віднести також запозичення. Мова знаходиться в постійному розвитку. Лексичний склад нашої мови збагачується завдяки запозиченню лексики з інших мов. У кожній мові існують запозичення з інших мов. У групі назв одягу і взуття досліджуваних говірок здебільшого засвідчено запозичення з російської, польської, німецької та групи тюркських мов.

Очевидно, що слово *ка'йомочка* 'облямівка' (2) є запозиченим з російської мови, пор. рос. *кайма*, однак у Етимологічному словнику української мови цього слова не знайдено.

Лексема *пан'чошки* (2) 'взуття на ноги, зазвичай зроблені з текстилю' походить від німецького *Bundschuh* («в'язаний черевик») через посередництво польської і словацької мов [ЕСУМ, т. 4, с. 280]: *Ої 'господи / нат'аг'нула 'йа 'ц'і пан'чошки* (2).

Високе шкіряне взуття у досліджуваних говірках має назви *'чоботи*, *'чобати*, *сапож'уки*. Номен *'чоботи* запозичений із тюркських мов і функціонує переважно на позначення чоловічого взуття [ЕСУМ, т. 6, с. 336]. Лексема *сапо'ги* поширена в російських [ЕСУМ, т. 5, с. 179]. Очевидно русифікована назва, якій відповідає українська.

Назва *коро'ташки* (2) 'взуття довжиною до щиколотки, яке при цьому має акуратний вигляд' запозичена з російської мови, проте під час опрацювання матеріалу виявлено інше значення. У словнику назв одягу та взуття у східноподільських говірках подано іншу назву цього номену, як: 1) будь-який короткий верхній одяг, 2) короткий верхній одяг із домотканого грубого сукна, 3) жіноче півпальто із сукна, 4) короткий верхній жіночий одяг, утеплений ватою, 5) короткий верхній одяг із хутра, 6) короткий жіночий піджак, 7) коротка спідниця.

Номен *ру'м'інки* (2) 'теплі жіночі черевики' запозичений із румунської мови і функціонує переважно на позначення застарілого жіночого взуття тапов'язаний із джерелом розповсюдження реалії. Цю ж мотивацію простежуємо в назві *рум'унка* 'вівця румунської породи'. Наприкінці 1920-х років поширилися чоловічі та жіночі черевики («бокочі») їх купували в Солотвині, привозили з м. Сигота (Румунія), тому досить то «бокочі» називали їх майстри з

виготовлення взуття («шустри»). Закроєм і оздобленням вони були такі самі, як і рахівські, богданські та ясінянські черевики.

Румінки мали товсту підошву, широкий і невисокий каблук, застібалися завжди збоку, над щиколоткою. Найчастіше це були два – три ремінця з пряжками. Найпопулярнішими були кольори яскраво-коричневий і бордовий на жовтій підошві. Уже на початку 1970-х почали з'являтися жіночі чобітки з короткими халявами, так звані «румінки», але були у великому дефіциті, їх можна було лише «дістати» у перекупників [СУГО 2011: 175].

Отже, словотвірний аспект вивчення лексики діалекту є традиційним у діалектологічних дослідженнях української мови, оскільки словотворення – це основний засіб поповнення лексичного складу мови, у тому числі і її діалектів.

Проаналізувавши реалізацію способів словотвору, доходимо висновку, що вони мають дуже подібний вияв на цих територіях (що зумовлено схожістю обстежуваних говірок). Особливо це видно на прикладі таких найбільш поширених способів номінації, як словосполучення й афіксальний спосіб. Дослідивши запозичені слова, ми встановили, що в говірках Вінниччини також є запозичені слова в більшому вияві з російської та тюркських мов.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. с.Писарівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
2. с.Іванівська Слобідка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
3. с.Росоша, Липовецький р-н, Вінницька обл.
- 4.с.Лука-Мелешківська, Вінницький р-н, Вінницька обл.
5. с.Сербинівці, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
6. с.Щурівці, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
7. с.Довжок, Шаргородський р-н, Вінницька обл.
8. с.Чечелівка, Гайсинський р-н, Вінницька обл.

9. с.Степанівка, Теплицький р-н, Вінницька обл.
10. с.Сугаки, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
11. с.М'якохід, Бершадський р-н, Вінницька обл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'яннюк І. В. Способи номінації в мікологічній лексиці центральноподільських говірок. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2009. Вип. 9. С. 89–100.
2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1983–2012.
3. Павел В. К. Лексическая номинация: На материале молдавских народных говоров. Кишенев, 1983. 231 с.
4. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.
5. Словник українських говорів Одещини на тлі розвитку української діалектної лексикографії в ХХІ столітті. *Мова*. 2011. С.175.

Юлія Гудзовська (м.Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

НАРОДНО-ПОБУТОВА АНТРОПОНІМІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИЗВИСК М. ЖМЕРИНКА ЖМЕРИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Для української лексики характерні різні, зокрема територіальні відмінності, які зумовлюють семантичне,

експресивне та структурне багатство мовлення. Неофіційні найменування осіб зокрема, посідають важливе місце в лексичному складі мови. Варто зазначити, що антропонімія є невичерпним джерелом для вивчення і мови, і культури конкретного народу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного дослідження антропонімів та їх особливостей м. Жмеринки Вінницької області, потребою в глибокому аналізі структури, тенденції у номінації цієї лінгвістичної одиниці разом із недостатньою дослідженістю, що дає змогу визначити загальні закономірності формування та функціонування антропонімів у певному ареалі їх поширення.

Мета статті – дослідити морфологічну, семантико-мотиваційну, словотвірну специфіку антропонімів м. Жмеринки Жмеринського району Вінницької області.

Ономастика – (від грецького *ὀνομαστική* – мистецтво давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження [Русанівський 2000: 404].

Ономастика – це багатоаспектна наука, тобто вона досліджує назви не лише в їхньому історичному ракурсі, і якщо ономастичні дослідження спрямувати лише в цьому напрямі, це значить звузити дослідницькі можливості ономастики. Щоб цього не сталося, сьогодні й на перспективу для ономастики загалом й академічної зокрема потрібно, на нашу думку, крім етимологічного аспекту вивчення власних назв, розвивати й інші напрями, наприклад функціональний, що пов'язаний безпосередньо з ономастичною практикою — правопис власних назв, творення відтопонімних похідних тощо [Вербич 2010: 77].

Антропоніміка – один із основних розділів ономастики, її об'єкт вивчення – власні особові назви, або антропоніми (ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім).

Вона досліджує особливості утворення антропонімів, основні принципи номінації людини, шляхи преходу апелювання в антропонім і навпаки, хронологічні характеристики антропонімів, їхні зміни в часі, виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах [Скорук 2014: 72].

Під прізвиськом розуміємо неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективові людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. [Наливайко 2011: 72]. Прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість.

Значне поживлення українських антропонімічних студій у 50–60-х роках ХХ ст. пов'язане передусім з іменами Л.Л. Гумецької, Ю.К. Редька, П.П. Чучки, І.Д. Сухомлина. Аналізуючи особливості словотвору української актової мови XIV–XV ст., Л.Л. Гумецька значну увагу приділила власним назвам, зокрема іменам і топонімам [Гумецька 1958: 144].

Незважаючи на численні праці науковців, на сьогодні в галузі антропоніміки існує низка спірних і малодосліджених питань, які чекають свого наукового опрацювання. До них належать такі: спільність і відмінність словотворчих засобів загальних і власних назв для утворення прізвиськ; специфіка морфемної будови та лексико-семантичних типів твірних основ антропонімів, міжмовних, регіональних, діалектних явищ в антропонімії тощо. Найважливіше завдання сучасної антропоніміки - максимальне виявлення і фіксація прізвиськ на всій території України та їхній повний лінгвістичний аналіз.

Г. А. Аркушин у праці «Силенська гуторка» виділяє такі мотиваційні групи прізвиськ:

- 1.Прізвиська, утворені від прізвищ:
 - 1) внаслідок усічення;

2) внаслідок модифікацій.

2.Прізвиська, утворені від імен:

- 1) від імені когось із предків;
- 2) оригінальні варіанти імені;
- 3) дитяча вимова свого імені;
- 4) утворення по батькові від матириного імені.

3.Використання прізвищ чи імен інших осіб на основі якоїсь подібності:

- 1) подібність до історичних осіб;
- 2) подібність до літературних героїв;
- 3) подібність до представників інших національностей.

4.Прізвиська як характеристика мовлення осіб:

- 1) балакучість;
- 2) дивна вимова слів у дитячому віці;
- 3) слово, яке любить повторювати мовець.

5.Прізвиська, що вказують на національність чи місце проживання:

- 1) за національністю;
- 2) за назвою села, звідки родом;
- 3) за місцем, де проживає носій.

6.Прізвиська, що вказують на професію чи рід заняття:

- 1) улюблене заняття;
- 2) службу в армії;
- 3) випадки з життя, пов'язані з професією.

7.Прізвиська, що постали на основі різних реалій:

- 1) назв тварин;
- 2) назв рослин;
- 3) за подібністю до якихось предметів.

8.Прізвиська, що вказують на різні ознаки носіїв:

- 1) фізичні вади;
- 2) ріст;

- 3) колір волосся;
- 4) психічні властивості.

9. Прізвиська, твірні основи яких вже активно не функціонують у досліджуваній говірці.

10. Прізвиська, твірні основи яких – запозичені слова з інших мов чи діалектів [Аркушин 2004: 248].

За походженням прізвиська розглядають як відонімні та відапелятивні. Г. Є. Бучко і Д. Г. Бучко поділяють народно-побутові антропоніми на два великих класи:

1) *відантропонімні* – генетично пов'язані з офіційними найменуваннями (іменами, прізвищами) носіїв або їхніх батьків та інших родичів;

2) *відапелятивні* – репрезентують особові (агентивні, атрибутивні та ін.) назви (здебільшого це назви професій, занять, військових звань тощо) та не особові (переважно це назви тварин, птахів, комах та інших живих істот) [Скорук 2014: 119].

Варто зазначити, що антропоніми, тобто лексеми на позначення власних назв (у нашому випадку прізвиськ) розвиваються найстрімкіше. Протягом нашого дослідження антропонімії м. Жмеринки, ми виокремили безліч нових для вживання прізвиськ. Наприклад:

1) утворені від власних назв: *Гудзя (Гудзовська), Паштет (Паша), Великий (Володимир), Оленіна (Аліна), Гуаш (Гушевата), Данон (Данило), Ваню (Іван)*;

2) утворені від загальних назв: *Поганка (бліде обличчя), Зима (народилася зимою), Лопало (багато їсть), Ботекс (великі губи), Дримба (худенька дівчина)*.

Із сучасних мов найпоширенішими є запозичення антропонімів м. Жмеринка:

1. З англійської мови: *Ліліпут, Вінні Пух, Гулівер*;
2. З чеської мови: *Баран, Лисий*;
3. З грецької мови: *Хамелеон, Голуб*;

4. З російської мови: *Колобок, Незнайка*;
5. З німецької мови: *Гном, Шкет*;
6. З тюркської мови: *Карандаш*;
7. З польської мови: *Мазур, Коваль, Гудзик*.

Отже, вивчення антропонімів, в нашому випадку – прізвиськ, належить до актуальних лінгвістичних досліджень через їхню специфіку існування, функціонування і мотивацію.

Способи номінації при наданні прізвиська зумовлюються певними чинниками, такими як: 1) особливості офіційного імені і прізвища; 2) зовнішні і внутрішні риси носія, вікові та соціальні особливості, специфіка ситуацій під час набуття певного прізвиська.

Проаналізувавши прізвиська м. Жмеринки ми можемо виділити індивідуальні прізвиська, вуличні назви та шкільні, найпоширеніші з яких, безпосередньо – відапелятивні і відонімні.

Нашим досягненням є окреслення характеристики мотиваційних типів неофіційних антропонімів м. Жмеринки за вихідними ознаками, дослідження морфологічної і словотвірної структур антропонімів міста Жмеринки Жмеринського району Вінницької області.

Лексико-семантичний та структурно-словотвірний аналіз прізвиськ м. Жмеринки свідчить про те, що досліджуваний матеріал є частиною загальноукраїнського антропонімікону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. А. Іменний словотвір західнополіського говору : дис... д-ра філол. наук: 10.02.01; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2004. 540 с.
2. Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010, № 5.

3. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. 298 с.

4. Наливайко М. Я. Сучасні прізвиська жителів Львівщини. 2011.

5. Скорук І. Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : Вежа – Друк, 2014. 296 с.

6. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

Альбіна Зендик (м. Умань)

Наук. керівник – д. філол. н., доц. Зелінська О. Ю.

МОВНІ ЗАСОБИ ЗМАЛЮВАННЯ СВІТУ ДИТИНИ У ПОВІСТІ А. ЧАЙКОВСЬКОГО «ОДАРКА»

У сучасних мовознавчих дослідженнях спостерігаємо зацікавленість науковців проблемами відображення в мові світу дітей. Лінгвісти вивчали специфіку творення назв на позначення дітей (В. І. Матвеев та ін.), визначали словотвірні моделі в діахронії (О. В. Кровицька та ін.), вивчали особливості функціювання в художніх дискурсах (А. О. Пікалова, О. Р. Сколоздра, О. Ю. Зелінська).

Ми поставили за мету, описати, якими мовними засобами змальовують дитину і світ, що її оточує письменники у прозових текстах. Матеріалом дослідження ми обрали повість А. Чайковського «Одарка», у якій автор розповідає про долю дівчинки, яка залишилась сиротою.

Засобом змалювання світу дитини є лексичні одиниці зі зменшувально-пестливим значенням. На думку Е. Огар

традиція вживання пестливих слів у текстах для дітей походить з фольклору і простежується у творах дитячої класики [Огар 2006: 15]. У тексті повісті «Одарка» у демінутивних формах виявлено назви частин тіла *ручєнята, головка, голівка, кіски*, здебільшого ці лексеми слугують для змалювання портретних характеристик самої дитини: Було прийде в хату, сяде на лаві, возьме Одарку на коліна, гладить її біляву головку, цілує та все приговорює: «Бідна сирітко!» Тоді Одарка чула, що на її головку капають з батькових очей гарячі сльози (с. 7); Варвара попестила Одарку, поплакала над нею, вичесала їй голівку, заплела в кіски і таки уговорила йти до тети, щоб часом її не всердити; вона ж тепер має Одарці заступати маму (с. 8); Вона нагадала, що він не раз за нею уймався і її обороняв. Тепер вона дуже зраділа і підбігаючи до нього, обняла його ручєнятами за шию (с. 54); Одарка засміялася своїм срібним голоском, бо цей коник видався їй дуже смішним (с. 26).

За спостереженнями О. Зелінської специфікою художніх текстів для дітей є те, що письменники, відтворюючи живе мовлення, фіксують чимало лексичних одиниць, якими пестливо називають дітей [Зелінська 2017: 123]. У досліджуваному творі в демінутивних формах засвідчено назви на позначення дитини за різними ознаками. Оскільки головна героїня твору залишилась сиротою, то автор номінує її демінутивом *сирітка*: Варварка, занесла її в комору і поклала на лежанку. Відходячи поцілувала Одарку і сказала: Спи, моя бідна сирітко, хай тобі янгол присниться (с.4). Виражаючи своє ставлення до дитини героїня твору називає її щебетушкою: Але мені тяжко буде жити без моєї щебетушки (с. 53).

Назви на позначення дитини уживаються у структурі речень зі звертаннями. Зазвичай це назва *дитина*: Правда., дитино! Доброму чоловікові та ще хрещеному нема чого

боятися (с. 37): пестливі форма *дитинка*, а також образні найменування, які є виразами ширших почуттів, любові до дитини такі, як *серденько, пташка* : Ой, певно, моя дитинко, що тобі ніде так добре не буде, як у мами було (с. 8); Не страшно тобі, дитинко слухати? (с. 37); Дитинко, не бійся мене, я тобі нічого злого не зроблю. Ти певно голодна, на тобі кусок паланиці (с.37); Не бійся, серденько, каже бабуся, всміхаючись; Не вдієш нічого, моя пташко, так старші порішили і так цьому й бути. Нас уже розлучили (с. 8). У зменшувальній формі в мові персонажів ужито і особове ім'я героїні: Сирітки ми обі, моя люба Одарочко. Нема в тебе батька, мами, а у мене не стало моїх добродіїв (с. 7).

У зменшувальних формах ужито і назви одягу: *сорочечка, фартушок, спідничка*: Бабуся начеб відмолодніла, так дуже раділа дитиною. Вона її щодня мила, чесала. Вишила їй кілька сорочечок, спідничок, фартушків (с. 7).

Чимало контекстів є виявом великої майстерності письменника. Наведений далі контекст поєднує використання лексичних одиниць, що виражають естетичну оцінку *чистий, гарний*, які позначають як саму дитину, так і її одяг, портретну характеристику доповнює епітет *білявенький*: Відчинилися двері і на двір вибігла гарна, білявенька дівчина, одягнена в чисту, гарно мережану сорочину, в пацьорки, з повплітаними у кіски стяжками (с. 54).

Письменник у повісті відтворює і особливості дитячої психіки. Автор звертає увагу на таку рису, як здатність до естетичного сприйняття довкілля. Естетично-образне спілкування властиве й дітям, і починається воно з маминої колисанки, забавлянки, казки, тобто із народнопоетичної творчості. Літературні твори розвивають і поглиблюють, доповнюють новими гранями естетично-образний світ дитини [Дзюбишина-Мельник].

Відображаючи дитяче світосприйняття письменник уживає демінутиви і змальовуючи природу: *травичка, головка квітки, птичка*, напр.: Аж одного дня небо випогодилося, сонце пригріло, крига пустила, сніг почорнів і стаяв, зелена травичка з землі викололась, жовта та біла квітка головку до сонця вихилила, птичка обізвалась, жайворонок під небо злетів, свою молитву-пісню Господеви відспівати (с. 45). Замилювання викликає в дитини і тваринний світ, побачивши дику сарну, вона замилювалася нею: Одарка дуже зраділа. Вона ніколи ще таких звірят не бачила. Їй здавалося, що їх можна так, як маленькі овечки, або телятка прикликати до себе, та погратись з ними (с. 26).

За сюжетом повісті, лиха тітка, яка прагнула позбутись сироти, вивезла тайкома сонну дитину в ліс і покинула. Письменник передає особливості дитячої психіки, описуючи стан дитини, яка опинилась в такому становищі. Героїня спочатку не усвідомила трагізму ситуації і її вражає краса лісового пейзажу, різнобарв'я, їй було радісно і весело, що вербалізують лексичні одиниці на позначення такого стану: Але їй тут подобалося дуже. В цілому лісі щебетали птиці, аж заходилися; на поляні росла зелена трава, а серед неї стільки різних квіток, що аж за очі хапало: і червоних, і жовтих, і синіх і білих. Одарка нарвала тих квіток, сіла серед трави і стала складати китицю, опісля плести віночок. Їй було дуже весело. Вона зараз стала собі підспівувати пісеньку, яку їй ще покійна мама навчила (с. 26).

Згодом дитина усвідомлює, що з нею сталося і нею опановує інша емоція – страх. Письменник описує емоційний стан наляканої дитини, крім власне лексичного позначення – іменника *страх*, відповідно до сценарного представлення в мові емоційного стану страху. Емоція страху має зовнішні вияви, які реалізуються у двох формах: 1) неконтрольовані фізіологічні реакції тіла на причину, що зумовила емоцію чи

на саму емоцію, та контрольовані рухові та мовні реакції, які виникають внаслідок інтелектуальної оцінки її причини [Апресян 1995: 53].

Спочатку автор описує ситуацію, оцінку якої здійснює дитина: Тепер, розглядаючись, пізнала, що тут ніде хати немає, що вона у великому лісі, про котрий чула не раз від старої Варвари. Чула, що в лісі є медведі, вовки, дикі коти, котрі людей поїдають на смерть. Потім вербалізує емоційну реакцію на усвідомлення дійсності та змальовує зовнішній вияв, що проявився у втраті здатності до мовлення: Одарку опанував великий страх, що і голосу з себе не могла добути (с. 26). Одна лише думка заволоділа в її діточій голові: тікати звідсіля чим скорше і як можна найдалше, щоб заховатися від тих лютих звірюк, які загрожують їй на кожному кроці.

Отже, змальовуючи світ дитини у повісті «Одарка», письменник передусім акцентує на особливостях дитячого світосприйняття та психіки дитини. Автор використовує такі лексичні засоби мови: пестливі назви, якими позначено як саму дитину, так і світ, що її оточує, прикметники, які функціонують у ролі епітетів, лексику на позначення емоційного стану, а також вдається до опису емоційних реакцій дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1995, № 1. С. 37–67.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Художній стиль і мова творів для дітей. [Електронний ресурс]. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-21.pdf>
3. Зелінська О. Мовні засоби змалювання дітей в українському художньому дискурсі. *Філологічний часопис*.

2017, вип. 2. С. 119–131. [Електронний ресурс]. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2017_2_14.

4. Огар Е. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження. *Вісник СумДУ*. 2006, №3. С. 10–17.

ДЖЕРЕЛА

1. Чайковський А. Одарка: повістка для дітей. HOWERLA. UKRAINIAN BOOK STORE & VARIETIES. 1955. 58с.

Яна Ільченко (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЗВИСЬК (НА МАТЕРІАЛАХ СЕЛА БОХОНИКИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Тема неофіційного антропонімікону важлива для сучасників, бо саме вона передає давню історію творення багатьох імен та прізвищ. Досліджуючи прізвиська, ми зможемо побачити вплив історичних, соціальних і побутових подій у житті людей.

У працях Г. Аркушина та М. Наливайка досліджено загальне виникнення прізвиськ, утворення за допомогою лексико-семантичного способу та опис фізичних носіїв за певними критеріями. Антропонімікон села Бохоники вперше став об'єктом наукового вивчення.

У селі Бохоники протягом століть залишаються актуальними неофіційні антропоніми, за допомогою яких активно поповнюється лексичний склад мови. Щороку стає все важче дослідити семантико-мотиваційне підґрунтя

прізвиськ, бо значна кількість з них успадкована ще від прадідів. Крім цього, діалектологічна основа конкретного села додає свої значущі риси до тих чи тих неофіційних антропонімів. Ономасти виділяють декілька класифікацій, бо відомо, що кожна територія – індивідуальне джерело найменувань, на яке вплинуло багато історичних, соціальних, побутових та культурних рис.

Теоретико-методологічним підґрунтям слугували концепції багатьох українських вчених, зокрема праці О. Антонюк, Д. Бучка, Г. Бучко, В. Німчука, М. Наливайко, Г. Аркушина, І. Козубенко, М. Торчинського, П. Чучки та ін. Важливу інформацію додали зарубіжні дослідники Є. Даниліна, Ф. Усцінович, В. Фроловська, З. Нікуліна, П. Поротнікова та ін. В основному праці дослідників різняться класифікаціями, бо кожна група людей мала свої особливості творення, які мотивовані суспільно-історичними, побутовими, етнічними подіями тощо.

Дослідити семантико-мотиваційну специфіку неофіційних антропонімів села Бохоники Вінницького району Вінницької області.

Українська антропонімія віддзеркалює нашарування різних суспільно-політичних, соціально-економічних, етнічних, історико-культурних та побутових процесів.

Українська антропоніміка – це порівняно молода лінгвістична наука, проте вона вже перебуває на стадії накопичення науково-дослідного і фактичного матеріалу та його узагальнення. Наявні досягнення в галузі дослідження української антропонімії (як історичної, так і сучасної) вже досить вагомі. Проте на сьогодні існує ще низка проблем, які варто було б вивчити. Якщо говорити про наявні в українській антропонімії прогалини, то головною з них є нерівномірна увага до дослідження складових інгредієнтів української антропонімії системи на різних синхронних зрізах її

розвитку та в діяхронії в цілому. Це наочно проявляється в майже односторонній зацікавленості до дослідження тільки прізвищ або назв, що походять від прізвищ [Кравченко 2014: 69–70].

В українській мові поняття «прізвисько» визначають на трьох рівнях: народно-побутовому, лексикографічному й науковому. Проблема наукового терміна полягає в тому, що не остаточно вирішена й розроблена універсальна класифікація. Ми вважаємо найповніше визначення прізвиська М. Худашем («особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, в різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні»).

Проблемою класифікації неофіційних антропонімів полягає у коректному виборі критеріїв – мотиваційних, семантичних і структурних, серед яких найпоширенішими є мотиваційний. У сучасних дослідженнях розширюється коло параметрів класифікації. Науковці звертаються до форми прізвиस्क, способу творення, структури, сфери поширення, конотативності, темпоральності, локативності.

Специфікою прізвиस्क є те, що вона включає риси носія, його вікові та соціальні особливості, специфіку групи й ситуації, де й отримується прізвисько. Домінантні прізвиська даються за чітко виявленими зовнішніми ознаками.

Прізвиська мають історичні закономірності функціонування, які встановилися ще на початку ХХ ст., коли прізвиська остаточно відокремилися від офіційних антропонімів. Вони мають найважливіші функції, а саме: ідентифікувальна та характеристична. Прізвиська функціонують тільки у сфері живого мовлення, утворюються і побутують на різних вікових і соціальних етапах життя

людини, завжди мають мотивацію, можуть характеризувати одного індивіда або ж цілу родину, або громаду.

Як відомо, у мовознавстві немає сталої класифікації прізвищ, оскільки кожний дослідник розглядає їх у різних аспектах, як висновок, формує свою класифікацію. Отже, можемо сказати про наявну відмінність класифікацій, що зумовлено самим мовним матеріалом, який досліджується.

Наприклад, М. Наливайко виділяє два типи прізвищ: антропонімні та відапелятивні. Для перших виділяють такі класи: відіменні, відантропонімні, відпрізвищеві. Натомість дослідник Л. Кравченко виокремлює прізвища відантропонімічні та відтопонімічні. До перших дослідник зараховує: 1) прізвища, що походять від прізвища носія; 2) прізвища, похідні від особових імен; 3) прізвища, утворені від топонімів [Наливайко 2004: 172–176].

Багато дослідників виділяють типи прізвищ з огляду на мотиви їх надання – 1) перенесення за зовнішньою подібністю; 2) перенесення за характером, особливостями поведінки, звичками та соціальним становищем носія; 3) перенесення на основі анатомії [Наливайко 2004: 75–81].

З огляду на дериваційні особливості М. Наливайко виділяє два типи прізвищ: 1) утворені семантичним способом від імен, прізвищ, прізвищ чи апелятивів; 2) утворені морфологічним способом за допомогою спеціальних генесіонімічних суфіксів [Наливайко 2004: 79].

Відомий мовознавець Г. А. Архипов поділяє прізвища за походженням на чотири групи: 1) прізвища, дані рідними, родичами чи батьками, які служать другими іменами (найчастіше серед представників старшого покоління); 2) прізвища, дані чужими людьми, які закріпилися за іменованими як неофіційні імена; 3) тимчасові прізвища (найчастіше даються серед школярів); 4) прізвища-табу (часто наявні серед молоді) [Редько 1958: 89].

Відповідно за міркуваннями З. П. Нікуліної, прізвиська можна поділити на основі семантичних відношень на три групи: 1) оцінно-характерні, що характеризують особу за якоюсь її індивідуальною ознакою; 2) генесіонімічні, що характеризують іменованого через вказівку на когось із родичів; 3) відпрізвищеві, що не характеризують, але лише називають іменованого [Близнюк 1997: 94].

Прізвисько, належачи до класу власних імен, на думку Микулаша Дуйчака, виконує номінативно-ідентифікаційно-диференціальну функцію. Воно, як й інші слова-знаки, має багату гаму відтінків – від інтимно-лагідних до різко принизливих. Кожне прізвисько є повнозначним, що грає всіма барвами, на яке тільки воно здатне. Воно з максимальною силою розвиває відтінки, повз які ми проходимо в житті [Редько 1958: 126].

У селі Бохоники прізвиська побутують серед людей різних вікових категорій, але найбільше серед людей старшого віку.

Прізвиська досліджуваного села ми розподілили на такі групи:

1. За особливістю зовнішнього вигляду особи: *Гвоздь* – високий худий чоловік; *Длинний* – високий чоловік; *Джуді* – дівчина, яка дуже схожа на головну героїню індійського серіалу; *Жовтий* – має світле волосся; *Капчик* – хлопець маленького зросту; *Карпушка* – чоловік невисокого зросту; *Лом* – високий і сильний чоловік; *Мачула* – неохайний, брудний; *Міля* – не високого зросту хлопець; *Молдаванка* – носила одяг у молдовському стилі; *Свинка Пена* – дуже повна жінка; *Сонечко* – лисий чоловік; *Сольдим* – невисокий хлопець; *Тарзан* – кремезний, сильний хлопець; *Тополя* – висока дівчина; *Косий* – людина має проблеми з очима.

2. За темпераментом, особливістю вдачі людини: *'Байди* – дід цього роду був ледачий, байдикував; *Бджола* – дуже хазяйновита, активна жінка; *Бик* – агресивний, сварливий

чоловік; *Історик* – чоловік, який постійно вигадує події; *Лейба* – ледачий хлопець; *Мочалка* – м'яка, несмілива, повільна жінка; *Мурчик* – хлопець з м'яким характером; *Осел* – впертий хлопець; *Піжон* – гордовитий, прискіпливий чоловік; *Причена* – хлопець, який постійно до всіх чіпляється; *Салют* – людина із запальним характером; *Чача* – дратівливий хлопець; *Щуриха* – підступна, брехлива, лицемірна жінка.

3. За прізвиськом предків: *Подуфальська* – дівчина з роду Подуфальських; *Баняк* – чоловік з роду Баняків.

4. За прізвищем, іменем по батькові чоловіка, предка: *Бараниха* – жінка має таке прізвисько від батька; *Береза* – від прізвища; *Бурда* – від прізвища батька; *Гула* – прізвисько від діда; *Даніловна* – жінка отримала таке прізвисько від імені тата; *Дарчуки* – рід діда Дарчука; *Дрониха* – дочка Дронова, *Крольчиха* – жінка Кроля; *Малендиха* – жінка, яка отримала таке прізвисько від прізвища діда; *Сотники* – прізвисько роду від прізвища діда; *Фенікс* – від прізвиська мами Фенька; *Царучка* – жінка Царука; *Цимбалючка* – жінка Цимбалюка; *Часничка* – прізвисько жінки від батька; *Чорний* – прізвисько сина передалося від батька;

5. За родом занять, за промислом предків, особливістю їх побуту: *Варка* – жінка, яка виготовляє саморобні горілчані вироби; *Галей* – людина, яка зловживає алкоголем; *Гончар* – внук гончара; *Конюх* – людина розводить коней; *Начальник* – сільський голова; *Синяк* – чоловік, який зловживає алкоголем; *Ткач* – батько був ткачем; *Токар* – людина, яка працює на токарному станку; *Фоти* – купили колись відомий телевізор «Фотон».

Отже, семантико-мотиваційна характеристика прізвиськ залежить від багатьох чинників. Різні події у житті однієї особистості чи навіть цілої громади віддзеркалюються у прізвиськах. Ми змогли показати, що неофіційні антропоніми побутують ще з давніх часів, але і тепер не втрачають своєї

актуальності. У селі Бохоники усі прізвиська, як правило, мотивовані. Для мешканців цього села вони є допоміжним матеріалом швидше пригадати людину, її зовнішні або внутрішні особливості, спосіб життя, заняття або яскраву подію, пов'язану з цією особою. Загалом, прізвиська є невід'ємним атрибутом у сільському житті, найпоширеніше вживання яких, спостерігають у людей старшого віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. До питання про виникнення прізвиस्क: *Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези регіональної наукової конференції [14–16 листопада 1991 р.]*. Рівне, 1991. С. 85–87.
2. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку. Львів, 1997. 280 с.
3. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 145 с.
4. Коваль А. Життя і пригоди імен. Київ : Наук. думка, 1986. С. 154–163.
5. Кравченко Л. О. Українська ономастика: антропоніміка: навчальний посібник. Київ : Знання, 2014. 239 с.
6. Наливайко М. Я. Сучасні прізвиська жителів Львівщини: Студії з ономастики та етимології. Київ, 2004. 352 с.
7. Редько Ю. К. Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими. *Філологічний збірник Українського комітету славістів*. Київ, 1958. С. 124 – 132.
8. Словник української мови: в 11-ти томах: Том 8. Київ : Наук. думка, 1997. 892 с.
9. Фаріон Д. І. Мотиваційно-номінаційний принцип в антропонімній лексиці (на матеріалі прізвищевих назв кінця

XVII – початку XIX ст.): *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 1999. С. 11–18.

*Іванна Колодій (м.Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.*

ПРИЗВИСЬКА МЕШКАНЦІВ С. БРОНІВКА ВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливе місце в антропонімічній системі національної мови посідають прізвиська як найчисленніший, найрізноманітніший і наймінливіший клас антропонімів, який має найдавнішу історію особових найменувань. Прізвиська є неофіційною категорією, тому щоразу при їх дослідженні з'являються все нові відомості щодо їхнього походження, утворення, функціонування і домінування.

Актуальність цієї проблеми. Прізвиська все активніше стають об'єктом українських, так і зарубіжних ономастів. Неофіційній системі іменування присвячені праці М.Худаша, П.Чучки, М.Лесюка, дослідження Г.Сеник, Б.Близнюк, Н.Ананьєвої, З.Нікуліної, М.Карпенко, М.Ушакова, Г.Бучко, Х.Вальтера, В.Мокієнко.

Мета нашого дослідження – дослідити неофіційні антропоніми с. Бронівка як живу народну традицію найменування.

Прізвиська с. Бронівка Волочиського району Хмельницької області різноманітні за своїм походженням. І можна сказати, що антропонімікон не тільки Волочиського району, а й різних регіонів України достатньо досліджено, але більше в теоретичному аспекті: особливості творення

антропонімів, їх побутування, “довготривалість” тощо. У практичному аспекті, дослідницькому, пошуковому запропонована тема актуальна, оскільки народ живе, функціонує, щось творить, а щось руйнує. Під такими ж впливами перебуває і мова, зокрема один із її найважливіших пластів – ономастичний, а саме – неофіційний антропонімікон.

Дослідженням неофіційного антропонімікону різних регіонів України займалися свого часу такі науковці, як О. Антонюк, Л. Белей, С. Вербич, В. Горпинич, О. Карпенко, М. Наливайко, Н. Павликівська, В. Павлюк та інші.

В Україні існує офіційна тричленна система ідентифікації особи, яка включає в себе ім'я, ім'я по батькові та прізвище.

Однак такими антропонімами послуговуються здебільшого в офіційних документах та в діловій сфері спілкування людини, у побуті ж використовують неофіційну систему іменування особи, до якої входять розмовно-побутові варіанти особових імен людей (переважно в сімейному колі або в колі друзів), прізвиська (як засіб індивідуалізації та ідентифікації в обмежених колективах з однаковими прізвищами та часто повторюваними іменами), псевдоніми та криптоніми (у літературному середовищі творчих людей), андроніми, патроніми та оніми інших видів, що дають людині за іменуванням її родича (родичівські прізвиська), колективні прізвиська, які обслуговують представників цілої родини, роду або навіть села чи кутка в ньому.

Функціонування офіційної системи іменувань, а саме прізвищ, імен та імен по батькові, особливо в сучасному українському селі, дуже часто обмежується письмовою фіксацією. В усному мовленні українці, як і інші слов'янські народи, часто користуються неофіційними назвами, у ролі

яких виступають передусім прізвиська. У більшості випадків прізвиська не тільки виокремлюють людину з групи однотипних істот (диференціюють та ідентифікують), але й характеризують особу. А враховуючи стан антропонімії сучасного села, можемо сказати, що ці оніми є необхідним елементом найменувань людей у закритій обмеженій структурі, де велика кількість осіб має однакові імена та прізвища.

Вивчення і індивідуальних, і родичівських, і сімейно-родових, і колективних прізвиськ є дуже важливим для сучасної ономастики, оскільки прізвиська функціонували впродовж усього існування антропонімії системи України. Офіційні прізвища людей сформувалися здебільшого на базі прізвиськ. Процес творення прізвищ давно припинився, ще в ХІХ ст., а процес виникнення прізвиськ та інших неофіційних іменувань триває й сьогодні і, безперечно, буде тривати й у майбутньому, оскільки прізвиська стали невід'ємним елементом мовного спілкування. Збирання та вивчення їх розкриває потужну словотворчу фантазію народу, величезні потенційні можливості антропонімії системи української мови, відіграє чималу роль у виявленні шляхів формування особових назв України на різних етапах розвитку.

Більшість дослідників-антропонімістів під неофіційними іменуваннями розуміє прізвиська, зараховуючи до цього класу антропонімів різні за походженням та функцією види номінації особи. Саме тому дослідники дають різні дефініції прізвиську, інколи навіть суперечливі.

Прізвисько – це додаткове неофіційне ім'я, дане людині соціумом відповідно до її характерної риси, певної життєвої ситуації, за будь-якою аналогією, за походженням та іншими мотивами. Це іменування, яким середовище індивідуалізує

або характеризує особу, належить до найдавнішого (за часом виникнення такого типу онімів), однак найрізноманітнішого й наймінливішого класу антропонімів, які, на відміну від прізвищ, функціонують і активно творяться й сьогодні: *Моторолька* (своєрідне скорочення від фрази “моторна дівчина Олька”), *Дерев’яний* (завідувач столярним цехом), *Електрик* (чоловік, що лагодить електроприлади), *Мона* (носій так вимовляє слово "можна"), *Вертихвіст* (хлопець, що всіх обманює), *Манюня* (носій високий і гладкий).

Крім прізвицьк, що характеризують особу, до цього класу антропонімів належать сімейні та родинні оніми, які переважно вказують на відношення денотата до інших членів родини (андроніми, патроніми, матроніми тощо), а також антропоніми, які можуть передаватися у спадок [Кравченко 2004: 150].

Дослідження сучасних індивідуальних прізвицьк жителів с. Бронівка Волочиського району Хмельницької області показало, що кожне прізвицько відноситься до певного виду залежно від походження і залежно від того, на що воно вказує. Розглянемо це на конкретних прикладах.

Відантропонімні прізвицька

Відантропонімні прізвицька можуть бути мотивовані як прізвищами й особовими іменами носіїв, так і прізвищами чи іменами історичних осіб.

1. Прізвицька, що походять від прізвища носія: *Магула* (від прізвища Маковський); *Журак* (від прізвища Жураківський); *Бик* (від прізвища Бичков).

2. Прізвицька, похідні від особових імен: *Воха* (від імені Володя); *Пена* (від імені Петро); *Болік* (від імені Болеслав).

3. Прізвицька, утворені від прізвищ чи імен відомих осіб, літературних і казкових героїв: *Ленін* (чоловік

характером і зовнішністю схожий на радянського політичного діяча).

4. Прізвиська, утворені від топонімів: *Мучуляга* (носій родом із с. Мучулинці); *Баглай* (у хлопця прадід із села Баглаї); *Молдаван* (у чоловіка прадід родом з Молдавії).

Відапелятивні прізвиська

Відапелятивні прізвиська репрезентують різні класи лексики, відтворюють різні асоціації, інколи й ті, що будуються на антонімічних відношеннях. В основі таких прізвиськ часто лежить лексика зі зневажливим відтінком, рідше – із позитивно-оцінним значенням.

Серед прізвиськ, в основі яких лежить апелятивна лексика, можна виділити ті, що пов'язані з професією та видом діяльності, етнічною належністю чи місцем проживання носія, а також ті, що утворилися шляхом метафоричного чи метонімічного переосмислення загальноживаної лексики, яка найточніше могла ідентифікувати чи характеризувати особу.

1. Прізвиська, що вказують на професію, рід занять: *Дохтор* (чоловік працює ветеринаром); *Андатра* (носій любить займатися виловом ондатр на болоті); *Трибик* (хлопець працює механіком).

2. Прізвиська, що вказують на ознаки носіїв:

а) антропоніми, що вказують на зовнішні ознаки людини: *Поломаний* (чоловік високий на зріст і ходить як поломаний); *Пудель* (хлопець має густе і кучеряве волосся як жилка); *Шнобель* (чоловік має великий ніс).

б) прізвиська, що розкривають внутрішні ознаки осіб: *Щур* (чоловік наглий як щур); *Круглий* (нерозумний); *Ундерда* (нерозумний).

в) прізвиська, що говорять про звички носіїв: *Тузік* (чоловік при грі завжди б'є тузом); *Здрасте* (носій завжди

говорить “Здрасте”); *Ньоня* (жінка, яка завжди скаржиться на життя).

3. Прізвиська, що виникають за особливостями мовлення носіїв: *Алалат* (чоловік на горі Арарат казав Алалат); *Допустім-Принустім* (носій постійно говорить цю фразу).

Родичівські прізвиська

Цяпиха (в прадіда було прізвище Цап);

Кузиха (по маминій лінії в діда було прізвище Кузь);

Самурай (прадід називався Семен).

Отже, прізвисько – вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу. Термін в українській мові фіксується з XIV ст. Прізвиська – найчисленніший, найрізноманітніший клас антропонімів. Вони – вторинна назва особи, несуть додаткову інформацію про людину та її стиль і умови життя, риси характеру та зовнішності, провідну діяльність або захоплення. Протягом життя людина може отримувати декілька прізвиськ.

Отже, серед усієї сукупності індивідуальних прізвиськ виокремлюємо відапелятивні й відантропонімні. Також кожен розряд має свій підрозряд залежно від походження. Нам вдалося всього зібрати і дослідити 136 прізвиськ з різним походженням. Походження 19-ти прізвиськ нам не вдалося пояснити. Найбільшу кількість складають прізвиська, що вказують на ознаки носіїв (зовнішні, внутрішні) та ті, що говорять про звички людей. Зовнішніми ознаками можуть бути особливі риси зовнішності; внутрішні підкреслюють інтелектуальний потенціал носія, особливості характеру чи темпераменту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлюк В. А. Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; Донец. нац. ун-т. Вінниця, 2016. 20 с.
2. Українська ономастика: антропоніміка : навч. посіб. Київ : Знання, 2004. 239 с.
3. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвищ. *Українська пропріальна лексика*. Київ : Кий, 2000. С. 115–121.
4. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття. Вінниця : Глобус-прес, 2011. 386 с.
5. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена : конспект лекцій. Ужгород : Видавництво УДУ, 1970. 104 с.
6. Чучка П. П. Антропонімія як засіб етнічної ідентифікації людності. *Мовознавство*. 1988, № 1. С. 11–21.
7. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.

Вікторія Кондрашова (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА ПРАКТИКА СТУДЕНТА-СТЕПОВИКА: ЗДОБУТКИ ТА РОЗДУМИ

Вивчення курсу української діалектології відіграє особливу роль у підготовці спеціаліста-словесника, оскільки його вивчення дає змогу значно розширити знання про різні форми існування мови – діалектну і літературну. У результаті студенти отримують глибокі теоретичні знання про структуру діалектної мови, її територіальну диференціацію, і формують навички практичного аналізу діалектних явищ.

Минулого року я проходила діалектологічну практику на своїй батьківщині – Херсонщині (сmt Іванівка, Іванівського р-

ну Херсонської обл.), опитала п'ятьох інформаторів і записала близько 4 годин діалектологічного матеріалу південно-східного наріччя степового говору. Опрацьовуючи весь матеріал, я впізнала чимало унікальних рис діалектного мовлення жителів мого краю, які в системі розкриваються в діалектних текстах моїх інформаторів. Типові риси степового говору південно-східного наріччя, виявленні мною, докладно описані в підручнику С.П. Бевзенка «Українська діалектологія» [Бевзенко 1980] та в посібнику Л.В. Прокопчук «Українська діалектологія. Модульний курс» [Прокопчук 2013].

Виявлено такі фонетичні особливості говору.

Поширеність у багатьох говірках гіперичного «окання», яке полягає в заступленні початкового [а] через [о] [Бевзенко 1980: 239]:... *йак йа ва/р'у ку/т'у рис зва/рила / у/звар сухо/фрукти 'вар'ат' / і шо оце називайец'а у/звар // а йа/к'і 'сушен'і з'руш'і / 'йаблука 'сушен'і // та **обрі/кос** та йа/к'і 'сушений **обрі/кос** чи 'йаблука оце сухохв/рукти...* (Кириченко В.П., 1949 р.н., середня освіта).

У ряді степових говірок, зокрема в західностепових, дзвінкі приголосні в кінці слів і перед глухими нерідко оглушуються [Бевзенко 1980: 239]: *Не 'можна / 'лайаца / ру/гаца ни 'можна // з па/ганим настро/йен'йем ни 'можна ник/ти **хл'ін** бо **хл'ін** ни в'давса* (Кириченко В.П., 1949 р.н., середня освіта).

Ствердіння або часткове ствердіння [ц], а також [с] перед [а] [Бевзенко 1980: 239]: *Та йак же ш над х/л'ібом 'можна см'і'йаца / ни/з'а над х/л'ібом см'і'йаца / ни в'давс'а п/росто / 'кажут' / шо хл'іб ни в'давс'а / а см'і'йаца / йак це ж хл'іб св'іте / ни/з'а см'і'йаца над х/л'ібом* (Кириченко В.П. 1949 р.н., середня освіта).

Пом'якшення [р]: ...*тик*ли *пам*'пушки і *тоўк*ли *мак* / *меду* не *було* *ў* нас / а *тоўк*ли *мак* *пере*'м'ишували *мак* іс' *сахар*'ом... (Кириченко В.П. 1949 р.н., середня освіта).

Пом'якшення [ч]: *З та*'ким *х*'л'ібом // *йак*'шо *короч*'ка *т*'рохи *при* *той* / *ви*'т'агували і *поли*'вали // *во*'дойу *ло*'жили *роз*'лажували на *ст*'іл / *х*'л'упали *з*'разу *во*'дойу і *укри*'вали / *шоб* в'ін *п*'ід'паривс'а і *та мкороч*'ка *була* ну не *ж*'остка а *од*'м'акла *о*'то так / ну *йак*'шо *д*'уже *в*'же *б*'уде *то* *то*'д'і *н*'і'ч'ого *то*'д'і *зр*'і'зали *та* *вики*'дали *ч*'і *там* *со*'бакам *ч*'і *тай* // *все* *хто* *ж* *йо*'го / *б*'уде *й*'істи *йак* в'ін / *д*'уже / а *йак* *ч*'ут' *ч*'ут' так *при* *той* так *х*'л'упали *х*'л'упали *во*'дойу і *накри*'вали *поло*'т'енцями а *то*'д'і *там* *шче* *ч*'імос'... (Басавро В.В., 1944 р.н., освіта 10 класів).

Ці фонетичні риси властиві мовленню всіх опитаних інформаторів, тому доречно зазначити їх межах типових особливостей степового говору.

Морфологічні особливості, виявлені в досліджуваній говірці.

В орудн. відм. однини іменників жін. роду поряд із закінченнями -оју, -еју можливі також паралельні усічені закінчення -ой, -ей: [Бевзенко 1980: 240]: *Робл*'ат' на *коро*'вайі *жини*'ха *та*'к'і *г*'ілоч'ки / *у*'верх *робл*'ат' / *об*'мотуйут' *к*'істом *та*'к'і / і *то*'д'і у *вир*'ху *з*'в'йазуйут' *к*'расной *л*'ентой / а *п*'ід *ни*зом *о*'це на *са*'мой *хл*'ібин'і / *це* *ж* *во*'но/ *та*'ке *ви*'соке а *уни*'зу / на *хл*'ібин'і *ло*жут' *з*'в'йазуйут' *дв*'і *ло*жки / *дл*'а *моло*'дого і *моло*'дойі // *з*'в'йазуйут' *дв*'і *ло*жки *к*'расной *л*'ентой (Кириченко В.П. 1949, р.н., середня освіта).

У прийменникових конструкціях предметно-особового займенника нерідко опускається [н] [Бевзенко 1980: 240]: *Зем*'л'а *з*'мазана / *зи*'мел'ний *пол* *був* / і *зас*'т'і'лали *тра*'вой *оц*'і / *шо* *ско*'сили / а *о*'той *коло*'сок *шо* *був* за *і*'конкойу / *до*

його добав^л'али к^в'іти і це прикра^ш'али г'ілоч[']ки (Гетьман Н.П. 1951, р.н., середня освіта).

У західностепових та південнобессарабських говірках інфінітив звичайно закінчується на *-ти*, а в нижньонаддніпрянських степових і в східностепових – на *-т'* [Бевзенко 1980: 240]: ...*шо* ^б'будут' *п'лакат'* *вс'у жист'* / *а* ^т'іки ^л'може *ни ну йак ска'зат'* *ни*^л'добства *бу'ли йак дошч'* *о* *ка'залос'* *би шо* ^б'будут' *п'лакат'* *вс'у жист'*... (Басавро В.В., 1944 р.н., освіта 10 кл.)

Обмежене вживання протиставних сполучників *але*, *а* натомість *та*, *так*, *а*, *но(ну)* [Прокопчук 2013: 240]: *А з* ^ч'йерством *х'л'ібом пор'іжут'* / *та* ^й *суха'р'і* / *по'сушут'* *та* ^й *шо* ^н'ебу^т' ^б'уде ; *Х'л'іп* ^у ^с'в'ато // *ну н'е ну йа'кий* / *ну* ^обикно^в'ений *х'л'іб* / *ни'ч'у* ^ї *все од'наково вс'і'да шо на св'а'та* / *шо на те* // *на* ^п'аску... (Кириченко В.П., 1949 р.н, середня освіта).

Часте використання сполучника *і*: *Ну во в'с'аком* ^с'луч'а^йе *не* ^п'аскойу *а* ^{х'л'і}бом // *і* *так і* ^н'азивавс'а // ^{х'л'і}б ^п'ек'ли / ^йо'го *раз на* ^т'ижден' // *о'то п'іч'* // *і* ^т'ижден' ^{йі}мо *а* ^т'о'д'і ^п'о'й'или *і* ^з'нову / *на* ^т'ижден'... (Басавро В.В. 1944 року народження, освіта 10 класів). Ця діалектна особливість притаманна мовленню всіх опитаних мною інформаторів, що зазначає її типовою рисою степового говору.

І до сьогодні степові говірки зберігають типові діалектні риси, як засвідчила мою практика.

Діалектологічна практика надихнула мене на глибокі роздуми. В університетах Запоріжжя, Миколаївщини а Херсонщини діалектологічна практика студентів сьогодні скасована. Вивчаючи українську діалектологію, я зрозуміла, що наукових досліджень степового говору південно-східного наріччя української мови катастрофічно мало.

Перебуваючи на Вінниччині , я часто чую на урочистих звітах фразу «Ми подоляни» або ж «Ми вінничани». І з цієї сталої самоідентифікації варто взяти приклад.

Ми довго й важко очищаємось від впливу російської мови, ми втратили багато традицій нашого краю, і сьогодні ми не зберігаємо ці короткі миттєвості минувшини, і нам соромно.

Але з дитинства, і до свідомого віку, коли перебувала на Херсонщині, на тих самих урочистих звітах я чула тільки: «Ми Українці». І зараз відчуваю вагому різницю...

Південь існує, він не десь далеко, а зовсім близько, у кожному з нас.

Україна – це не тільки безкраї ліси, це і тепле, солоне море. Пам'ятайте, Правобережжя і Лівобережжя не возз'єднане, і ми не можемо це ігнорувати, не маємо права цього робити.

І я думаю, кожен із нас після цієї діалектологічної практики не тільки усвідомив всю унікальність і первозданність українського народу і його мови, а й відчув, як відповідальність за нашу країну і її цілісність лягла на наші молоді плечі.

Минувшина українського народу жива – і ми не дамо їй згаснути!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ, 1980. 247 с.

2. Прокопчук Л.В. Українська діалектологія. Модульний курс. Вінниця, 2013. 191 с.

Тетяна Леонтієва (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.

МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ В ГОВІРКАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ

Найважливішим завданням для медичної термінології сьогодні є відродження, упорядкування та кодифікація медичних термінів. Триває процес відновлення медичної національної лексики у фаховому спілкуванні. Українська наукова мова, її термінологія визначаються, з одного боку, особливостями мовної ситуації в Україні, а з другого – станом і тенденціями розвитку літературної мови, складовою частиною якої є наукова мова. Оскільки терміни через загальні поняття пов'язуються зі спеціальними сферами знань та діяльності, вони є об'єктами всіх наук, що вивчають ці сфери. Учені різних галузей знань постійно працюють над удосконаленням термінології свого фаху. Процес розбудови української медичної терміносистеми відбувається за спільними законами, загальними для розбудови терміносистем інших галузей науки.

Актуальність нашого дослідження пояснюється недостатнім вивченням народної медичної лексики центральноподільських говірок, зокрема глибшого вивчення структурної організації та номінації хвороб, станів та способів лікування як цінних джерел народної мови.

Метою розвідки є опис мотиваційних процесів лексики народної медицини шляхом опрацювання власних записів діалектного мовлення мешканців с.Чехи Старосинявського району Хмельницької області та рукопису Словника подільського говору.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) систематизувати теоретичні напрацювання дослідників з проблем лексичної номінації; 2) здійснили опис територіальних варіантів подільської народної медичної лексики, дослідити її структуру та номінацію; 3) встановити мотивацію говіркових найменувань хвороб та станів. Джерельною базою статті були 128 номінативних одиниць на позначення хвороб, станів людини, органів, ознак, що вказують на хворобу чи стан, симптомів та осіб, що можуть лікувати, засвідчені в говірках Центрального Поділля. У лінгвістиці існують різні підходи визначення терміну «мотивація». Її визначають, як «знак значення» (В. М. Комісаров), «усвідомленність внутрішньої форми» (Р. А. Будагов), як «наскрізну лінгвопсихоментальну операцію формування омомасіологічної структури» (О. О. Селиванова), «як зв'язний асоціативно-образний ланцюжок між денотативним, сигніфікативним значенням ідіоми, її емотивною, оцінною, стилістичною характеристиками і внутрішньою формою» (О. В. Дубовицька). Проте, більшість лінгвістів поняття «мотивації» співвідносить із внутрішньою формою слова [Журавлева 1998: 34]. Мотивація слова тісно переплітається з етимологією, адже, поняттям етимології є внутрішня форма, тобто спосіб мотивації слова, семантична й структурна співвіднесеність морфем, із яких воно складається, з іншими морфемами. Іншими словами, внутрішня форма – це покладена в основу називання ознака при утворенні нового значення, яке відображає ту ознаку, за якою названо предмет. Внутрішня форма мотивує звуковий вигляд слова, вказує причину, за якою дане значення виражене саме цим словом [Уфимцева 1977: 7–21]. Проблема внутрішньої форми слова, його мотивованості, яка пронизує всі яруси лексичної системи мови, грає не останню роль у всіх типах системних відношення слів, у функціонуванні лексичних одиниць. У

сучасній лінгвістиці вона є однією з тих, що формуються і розвиваються та знаходяться в полі зору багатьох дослідників. Зокрема, проблеми номінації, мотивації і вмотивованості лексичних одиниць, питання співвідношення мотивованого і мотивуючого слів, визначення ступеня мотивованості похідного слова, встановлення мотиваційних зв'язків лексичних одиниць висвітлились у низці робіт відомих лінгвістів: О. Й. Блінової, П. Ю. Гриценка, О. С. Кубрякової, І. С. Улуханова, Д. М. Шмельова, Є. А. Земської, М. Д. Голева, Л. Б. Коржевої та ін. Системна організація лексики, типи смислових відносин слів, визначення статусу слова, його значення як і раніше залишаються предметом дискусій лексикологів [Журавлева 1988: 36].

У праці «Явище мотивації слів» О. Й. Блінова зазначає, що існує цілий ряд визначень поняття мотивація слова, які обумовлені предметом тієї галузі, в рамках якої дається визначення. Наводячи визначення з різних лінгвістичних наук, О. Й. Блінова приходить до одного спільного і конкретного: «мотивація слова – це структурно-семантична властивість слова, що дозволяє усвідомити раціональність зв'язку значення і звукової оболонки слова на основі його лексичної та структурної співвіднесеності» [Блінова 1988: 48].

У центральноподільських говорах ми засвідчили розгалужену номінацію медичних понять. Прозору внутрішню форму мають 76 номінативних одиниць.

Ці назви ми класифікували за провідною мотиваційною ознакою (далі – МО).

1. МО «зовнішня ознака» є основою для творення 40 назв медичних понять – хвороб та станів: *близькорукий*, *близкозорий*, *блізорукій* ‘людина з міопією, короткозорістю’; *бликрот* ‘грибна хвороба’; *бу́ти важко́ю*, *бу́ти в положéннї* (рос.), *бу́ти важко́ю*, *бу́ти у ва́зі*, *грубі́ти*, *тягі́тніти* ‘бути вагітною’; *важкá*, *животáта*, *гру́ба*, *пуза́та*, *тажкá*, *тягі́тна*

‘вагітна; *жовтець* ‘хвороба «кур’яча сліпота» (з’являється жовтий колір очного яблука – Т. Л.); *кривобéдриий* ‘кривобокий; *лівáк, лівáка, лівáш, лівáшник, лівáч, лівéнь, лівік, лівку́н, лівку́т, лівку́тник, лівору́кий, лівшу́н* ‘шульга; *лусká* ‘лупа; *малій зрак, малозóрий, низькоóкий* ‘короткозорий; ; *нездужáлий* ‘хворий; *óбраз* (пол.) ‘обличчя’ ; *роді́лля* ‘породілля; *слабові́тий* ‘кволий; *сліпотá ку́рача* ‘хвороба очей; *тёмний* ‘сліпий; *шиша́к* ‘набита гуля’.

2. МО «виразна дія» є основою для творення 33 назв хвороби чи фізичного стану: *біганка, бігу́нка* ‘дизентерія’ (під час цієї хвороби людина часто бігає в туалет – Т. Л.); *бола* ‘хвороба; *в злóгах, в роді́лі* - в пологах; *в кутóк впа́сти* ‘піти родити; *заболі́ти* ‘захворіти; *завáлки* ‘ангіна, опухання залоз нижньої щелепи; *завóрот* ‘запаморочення; *зажму́рювати* ‘зжмурити очі, померти; *заколі́в* вмер; *застивáти, засті́ти, засті́нути* ‘замерзати; *злóги* ‘в пологах, роди; *зляга́ти* ‘1) піти родити, лежати в положі, 2) захворіти; *кво́лий* ‘слабий; *кривáти* ‘шкуютильгати; *кривонд́яка* ‘кривонога людина’ ; *мерле́ць* ‘мрець, той що тільки-но вмер; *на Спа́са диві́тися, а Микола́я ба́чити* ‘косоокий; *переста́витись* ‘померти; *ску́лити* ‘мружити (про очі), *стрика́ти* ‘колоти’ (про біль); *у злóгах* ‘в пологах; *хілий* ‘дуже хворий; *хлебáти* ‘глитати, ковтати’ ; *хрипи* ‘легені людини; *чу́хавка, чухáчка* ‘короста’ (під час цієї хвороби людина чухається – Т. Л.); *швидка́* ‘понос’ (швидко потрібно бігти у вбиральню – Т. Л.); *я́духа* ‘задишка’ (хвороба, симптомом якої є задуха – Т. Л.).

Зафіксовано 5 лексем, що утворилися шляхом звуконаслідування: *бе́мкнути* (жарт.) ‘упасти; *лиг, лиг* ‘ковток; *лига́ти, лигну́ти* (пол.) ‘ковтати’.

Затемнену мотивацію , пов’язану із давнім походженням, мають слова *джума, гила, капроноокий, кикоть*. Щодо походження лексеми *джума* ‘чума’ Ю. Шевельов кваліфікував його як один із численних галицизмів, що з’явилися в

українській літературній мові впродовж 1906–1920 рр. [Дидик-Меуш 2008: 155]; *гіла* ‘грижа’ – результат діалектної видозміни первісного *кіла* (назва хвороби), форма *гила*, що не зберегла свого первісного значення, стала підставою для виникнення дальшої форми [*гила*] внаслідок природного для української мови переходу *г>г* [Дидик-Меуш 2008: 284]; *капроноонокий* ‘людина, що має сліди хвороби на очах’ складне слово утворене з іменника [капра] «гній в очах і око; первісна семантика прикметника – «той, в кого капають (гнояться) очі» [ЕСУМ, Т 2, с. 376]; *кікоть* ‘кукса, залишок відрізаного пальця, руки, ноги’ – похідне від *кука* «щось зігнуте, скручене, обрубане» [ЕСУМ, Т. 2, с. 431].

Запозичених слів у проаналізованій медичній лексиці подільського говору мало – з польської та російської мови 2 лексеми, а з німецької – тільки 1. Одна із лексем – *вомітувати*, запозичених з польської мови, має 2 варіанти вживання: *вонітувати*, *онітувати* ‘блювати’ – *womitowac* «блювати», *womit* «блювання,блювота» [ЕСУМ, Т. 1, с. 424]; *тельбух* ‘товсте черево, пузо’, очевидно, запозичення з польської мови *telbuch* «черево, пузо» [ЕСУМ, Т. 5, с. 541].

Із російської мови ми зафіксували назви вагітної жінки: *берімна*, *бирéмена* ‘вагітна’;

З німецької мови ми виділили тільки 1 лексему *буркульоз* ‘туберкульоз’: *Tuberkulose* «гулька, здуття», змеш. *tüber* «пухлина,горб» [ЕСУМ, Т. 5, с. 666].

Також зафіксували 2 лексеми, що збереглись зі старослов’янської мови: *кошуля* ‘дитяча хвороба, золотуха’ очевидно, результат семантичного зближення з укр. кошуля «сорочка», запозиченого з молдавської мови *кошурь* «(мн.) вугрі, прищі; личинки гедзя», одн. кош яке походить від лат.*cossus* «шашіль, глист» [ЕСУМ, Т. 3, с. 70]; *лана* ‘нога’ – споріднене з лат. *Lapa* «долоня, нога» [ЕСУМ, Т 3 с. 173].

Немотивованих слів із мертвою внутрішньою формою виявлено 38 одиниць: *танч* ‘фізична вада, недолік; *танчований* ‘прикметник до *танч*’; *жогá* ‘печія; *жóвна*, мн. *жóвна*, *жóвни* ‘пухлина залоз, відкриті рани на шиї в людини і тварин’ *зажóхуватиса*, *зажóхатиса*, *зажóхнутиса* ‘непритомніти; *злічіти* ‘вилікувати; *кля́сти* ‘щепити, робити уколи; *клешнѣти* ‘ходити, однією ногою за другу; *лѣ́гке*, *льóхке*, *лѣ́гкі*, *льóхки*, *льóхкі* ‘легеня; *млі́сть* ‘непритомність; *марний* ‘блідий’ - не зовсім ясне, найімовірніше, пов’язане з *мара* (первісне значення «уявний, нереальний, ілюзорний», зіставляється також безпосередньо з дієсловом *merit* «умирати» [ЕСУМ, Т 3, с. 490]; *мозóль* ‘пузир; *оті́п* ‘гній з рани; *перебі́й* ‘спина; *репѣ́цнути* ‘впасти; *слабові́кий* ‘кволий; *со́няшниці* ‘катар шлунка гастрит; *таранкува́тий* ‘рябий на обличчі від віспи; *хра́пи* ‘перенісся; *чі́колонок* ‘суглоб пальця, кісточка; *чі́колотки* ‘місце згину на пальцях руки; *чолові́чок* ‘зіниця ока; *шкамбуля́ти*, *шкательга́ти*, *шкатульга́ти*, *шкотильга́ти*, *шкотульга́ти*, *штикульга́ти* ‘шкутильгати; *шкрі́бтіся* ‘чухатися; *шкрóфли* ‘хвороба очей; *шпа́нка* ‘хвороба; *штѣ́мбати* ‘ходити, волочити ноги; *язьо* ‘язик’. Отже, медичну лексику центральноподільських говірок ми можемо погрупувати за мотиваційною зовнішньою ознакою, виразною дією, слова, що утворилися шляхом звуконаслідування, слова, що мають затемнену мотивацію, запозичені та слова з мертвою внутрішньою формою. Найбільше маємо слів (38 одиниць) немотивованих із мертвою внутрішньою формою.

Щодо запозичених слів у медичній лексиці говірок Центрального Поділля, то найбільше є з польської та російської мов, це можна пояснити довгою взаємодією мов під час загарбання Польщею та Російською імперією українських земель, зокрема Поділля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О. И. Мотивационные отношения слов и принципы номинации. *Общие проблемы деривации и номинации. Словообразование в аспекте взаимодействия разных уровней языка*. Омск : Изд-во Омск. унта, 1988. С. 9–60.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Москва, 1977. 246 с.
3. Дидик-Меуш Г. Українська медицина. Історія назв. Львів, 2008.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ, 1982–2012. Т. 1–7.
5. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. Донецк : Донбасс, 1998.
6. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации. *Языковая номинация (Общие вопросы)*. Москва : Наука, 1977. С. 7–98.

Оксана Меєчко (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ «ПОЗИЧЕНИЙ ЧОЛОВІК» ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Аналіз мовної природи слова та особливостей його функціонування в текстах різних жанрів є сьогодні одним із пріоритетних напрямів мовознавчих досліджень. Художній текст дає лінгвістам багатий та цінний матеріал для теоретичних і практичних розвідок, саме тому в сучасному українському мовознавстві активно розвивається такий

перспективний розділ науки про власні назви як поетична ономастика.

Власні назви привертали увагу українських дослідників, як тільки почали вживатися в художніх творах. В українській науці маємо розвідки про оніми у текстах Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, Л. Боровиковського, П. Мирного, Л. Костенко, М. Хвильового, В. Стефаніка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Яра Славутича, В. Антоненка-Давидовича, Є. Маланюка, Г. Тютюнника та В. Земляка, Ю. Яновського, О. Гончара, М. Стельмаха, В. Дрозда, М. Черемшини, Л. Мартовича, Ю. Винничука, М. Матіос тощо.

На межі ХХ-ХХІ століть з'являються важливі в цій галузі дослідження Л.О. Белея («Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ – ХХ століття» (1995 р.), В.М. Калінкіна («Теоретичні основи поетичної ономастики» (2000 р.), О.О. Порпуліт («Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими казками)» (2000 р.), І.Л. Дуки («Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті» (2002 р.), Ю.О. Карпенка («Літературна ономастика: збірник статей» (2008 р.), «Літературна ономастика Ліни Костенко» (2004 р., у співавторстві з М.Р. Мельник), серія наукових праць інших дослідників.

Художні тексти Євгена Гуцала на предмет вивчення функціонування в них онімних одиниць майже не були вивчені, хіба досліджувалися побіжно в дисертаційному дослідженні С.А. Шуляк «Лексико-тематичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала» (2005 р.) [Шуляк 2005].

Усе це зумовлює актуальність теми статті й необхідність детальнішого аналізу власних назв у прозі Євгена Гуцала.

Мета статті полягає в комплексній характеристиці антропонімів роману «Позичений чоловік» Євгена Гуцала.

В. Калінкін звертає увагу, що специфіка онімного простору художнього твору існує у сфері розмежування між реальною та літературною пропріальними системами, чітко проявляється у структурі поетонімосфери. «Неперервний континуум» онімного простору мови, «доступного окремому індивідуумові лише у фрагментарному вигляді», в певному сенсі протистоїть доступному в повному обсязі конструктивно й семіотично завершеному онімному простору художнього твору [Калинкін 2006: 84]. За словами дослідника, такі ознаки як статичність, замкнутість й антропоцентричність ономастичного простору художнього твору дають змогу розглядати його як самостійне явище, яке функціонує автономно [Калінкін 2000].

Роман «Позичений чоловік» поєднує в собі анекдот, небиліцію, містифікацію, бурлеск і є сміливою спробою письменника у фантастичній, жартівливій формі розповісти про повсякденне життя сучасної людини. Мова, якою написано роман, – жива й органічна, сповнена неповторних прислів'їв та приказок, діалектизмів та новотворів. Підсилює народну стихію у творі й відповідна онімна лексика.

Ономастикон роману «Позичений чоловік» представлений різними ономастами – антропонімією, зоонімією, топонімією, теонімією, космонімією, хрононімією, хрематонімією. Усі ці «пропріативи органічно внесені до тексту і слугують йому значним семантико-художнім потенціалом, засобом художнього відтворення багатьох реалій життя, які по-художньому талановито змальовані в канві художнього твору» [Павликівська 2017: 150].

Найяскравіше в романі Євгена Гуцала представлений антропонімікон. З цього приводу Л. Белей зазначає, що будь-який письменник не просто використовує вже відомі антропоніми, а творить ім'я і образ паралельно, доповнюючи і уточнюючи один одного [Белей 1993: 35].

У романі Євгена Гуцала виокремлюємо дві групи антропонімів: 1) такі, що позначають персонажів-дійових осіб, 2) такі, що тільки згадувані, але носії яких не діють у творі.

Антропоніми на позначення персонажів, які безпосередньо задіяні у творі, складають меншу групу в кількісному відношенні. Серед іменувань цього типу трапляються одночленні чоловічі та жіночі імена: *Хома, Мартоха, Одарка, Христя*; прізвища: *Прищена, Невечеря*; двочленні найменування: *Хома Прищена, Одарка Дармограїха, Трохим Трохимович*; тричленні назви: *Хома Хомович Прищена, Невечеря Трохим Трохимович*. Часом автор вживає пестливі варіанти імен: *Хомонька*.

У групі лише згадуваних антропонімів, носії яких не діють у творі, можна повною мірою простежити багатий спектр способів і засобів процесу називання осіб в українській мові. Ця група є численною. Так, у романі трапляються традиційні чоловічі та жіночі імена, а також їхні розмовні, здебільшого зменшено-пестливі, відповідники: *Кіндрат, Катря, Нінка, Христя*; чоловічі прізвища одночленні: *Буряк, Гарбуз, Гичка, Хміль, Лисиця, Вовк, Ведмідь, Борсук, Горобець, Орел, Півень, Сало, Макуха, Вареник, Галушка, Довбня, Гайдамака, Буцол, Шепета, Кендюх*; двочленні чоловічі найменування: *Максим Грень, Петро Кандиба, Данило Шарпкий*; двочленні моделі жіночих імен: *Одарка Дармограїха, Нінка Шарпачка, Ганка Вовчиха, Векла Шарпка*, утворені за моделлю ім'я + андронім та адроніми окремо: *Вовчиха, Тиндичка*. Зазвичай автор використовує одночленні прізвища у творі функціонують тільки на позначення чоловіків, а на позначення жіночих образів – імена чи адроніми.

В антропоніміконі роману зрідка зустрічаються й структурні комбінації максимально повного іменування:

бухгалтер Петро Зосимович Варава, зоотехнік Невечеря Трохим Трохимович, Гнат Петрович Пиндюрка тощо.

У творі присутні також імена, прізвища у супроводі апелятивного номена: *жінка Мартоха, баба Тиндичка, старшина Волик, потомствений сільський коваль Варченко, баба Ягідка, дід Бенеря, фуражир Ілько Дзюнька, Доярка Христя, вчителька Ганна Ксаверівна, Марія-телятниця чи в Олекса-комбайнер, листоноша Федір Горбатюк*. Апелятивний номен при власному імені чи прізвищі передовсім вказує на соціальний статус, вік, професію, особливі риси характеру, вдачі носія тощо.

Персонажі роману нерідко позначені різними антропонімічними моделями (одночленні однослівні, неофіційні; двочленні, тричленні): *Хома – Хома Прищепа – Хома Хомович Прищепа; Максим Грень – Грень, Ганка Вовчиха – Ганка, зоотехнік Невечеря Трохим Трохимович – Невечеря – Трохим Трохимович*.

Серед власних назв не-персонажів роману трапляються й культурологічні назви осіб: *Лев Толстой, Федір Достоєвський, Гомер, Шекспір, Наполеон, Македонський, маршал Жуков, Султанмурат* тощо. Наприклад: *Називайте Македонським, Наполеоном, маршалом Жуковим – а я не хочу! Називайте Султанмуратом* (був у розвідці нашої дивізії такий одчайдух-зірвиголова, що ніколи без живого "язика" не повертався і ворожого тилу) – *руками й ногами домагатимусь, щоб не називали* (Гуцало, с. 6).

Окремою сферою застосування антропонімів є використання автором роману паремій із антропонімічним компонентом. Науковці вважають, що власні імена у фразеологізмах виконують символічну функцію, вони можуть позначати стереотипний образ, належний певному концептові, увиразнювати конкретну рису чи явище. Наприклад: *Дати за царя Митрохи, як буде людей трохи, За царя Тимка, як стане*

земля тонка, Купив Хома хорта, а Ярема чорта, Виграв, як Хома на милі та ін.

Використання в романі онімів на позначення персонажів-недійових осіб пов'язане з актуалізацією енциклопедичної інформації, увиразненню характерів, уподобань героїв і под. Таке використання периферійних онімів розширює локальний і часовий простір роману, переводить описувані події в інший культурний дискурс.

Літературно-художні антропоніми є власними іменуваннями персонажів, що діють у світі літературного твору чи згадуються на сторінках літературно-художніх текстів, тому вони вживаються автором не випадково, а з певною стилістичною та стилетвірною метою.

Основними функціями антропонімів роману «Позичений чоловік» є ідентифікаційно-диференційна (або номінативна, денотативна) і характеристична. На думку Н. Павликівської, ці функції невід'ємно доповнюють одна одну [Павликівська 2017: 151]. У канві художнього твору в цілому і в романі Євгена Гуцала зокрема немає «чисто нейтральних онімів, їхня денотативна функція завжди супроводжується конотативними нашаруваннями (національно-регіональна належність, соціальний статус тощо)» [Шуляк 2005: 151]. Так, наприклад: прізвища *Прищепя, Невечеря, Вареник, Галушка, Довбня, Гайдамака* – це передовсім оніми – індикатори відповідних денотатів у романі, а крім цього, прізвища, характерні для українців. Закономірно, що переважна більшість антропонімів роману «Позичений чоловік» відбиває український антропонімійний тип – це звичні для українського мовленнєвого середовища імена: *Марія, Хома, Одарка, Трохим, Мартоха* – розмовний варіант імені *Марта, Христя, Ілько, Федір, Олекса*.

Національна маркованість проступає й в цих та інших антропонімах, виражає специфіку авторського письма.

Наприклад: *Либонь, ще ні один Чортійгобатька ніколи не дослужувався до міністра, так само, як ні один Півторакожуха не ходив у генералах* (Гуцало, с. 3). *Або як має почуватись не жінка, ні, а чоловік, що носить прізвище Панібудьласка?* (Гуцало, с. 3). Реальне та віртуальне називання тісно переплелось у творі Євгена Гуцала. Ономастичний матеріал митця в межах художнього твору набуває естетичної значущості та бере участь у вираженні образного змісту.

Отже, на основі спостережень над антропоніміконом роману «Позичений чоловік» Євгена Гуцала можемо стверджувати, що денотативне й конотативне значення антропонімів у тексті актуалізуються через контекст, де простежуються певні асоціативні чи семантичні зв'язки. За допомогою антропонімів автор транслює читачеві своє бачення персонажа, а також емоційно-оцінне ставлення до дійсності. Антропонімний простір роману «Позичений чоловік», що базується на ономастичних реаліях народу, є структурно-семіотичним компонентом цілісного художнього твору, несе багатоаспектну лінгвістичну та екстралінгвістичну інформацію, важливу на ідейному, композиційному, образотворчому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1.Белей Л. О. Літературно-художня антропонімія як джерело розвитку національного іменника українців. Мовознавство. 1993, № 3.

2.Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.

3.Бук С.Н. Онімний простір роману Івана Франка «Перехресні стежки» [Електронний ресурс]. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43766/13-Buk.pdf?sequence=1>

4. Калинин В. М. От литературной ономастики к поэтонимологии. Λογος ὀνομαστικῆ = Логос ономастики. 2006? № 1. С. 81–89.

5. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики : автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.02 – рос. мова; 10.02.15 – загальне мовознавство. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 35 с.

6. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.

7. Павликівська Н. М. Пропріативи в романі Михайла Стельмаха «Чотири броди». Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання: зб. матеріалів Всеукр. наук.–практ. Конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника / гол. ред. О. М. Куцевол [та ін.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. С. 148–151.

8. Шуляк С. А. Лексико-тематичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Київ. нац. Ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2005. 19 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Гуцало Є. Позичений чоловік : роман. Київ : Знання, 2019. 384 с.

*Вікторія Паламарчук (м. Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. В. В. Денисюк*

ПРЕФІКСАЛЬНІ УТВОРЕННЯ У ХМІЛЬНИЦЬКОМУ ЛІТОПИСІ

Формування словотвірних засобів української мови продовжується й нині, проте залишаються актуальними питання, пов'язані зі з'ясуванням особливостей функціонування різних афіксів у різні періоди її розвитку. Можна стверджувати, що загалом специфіка українського словотворення, зокрема й історичного, знайшла належне висвітлення у вітчизняній лінгвістиці. Іменниковий суфіксальний словотвір досліджує запорізька школа дериватологів під керівництвом П. І. Білоусенка, зокрема опубліковано монографії «Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду)» (1993), «Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця)» (2002), «Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина)» (2009) (дві останні – у співавторстві з В. В. Німчуком), «Нариси з історії українського словотворення (nomina loci кінця XVII – початку XXI ст.)» (2016) (автор – Т. В. Сіроштан), у Києві – «Формування префіксальної та конфіксальної систем прикметника української мови (XI – XX ст.)» (2017) (автор – Р. О. Коца). Значну увагу задекларованій проблемі приділили Л. Л. Гумецька («Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст.») (1958), Н. П. Романова («Словообразование и языковые связи») (1985), частково висвітлена вона в академічній монографії «Історія української мови. Морфологія» (переважно в розділах про іменник та дієслово), та ін. Проте, зауважимо, ці праці репрезентують глибокі дослідження окремо взятого афікса (зазвичай суфікса) або способу творення (знову ж таки в більшості студій акцент зроблено на суфіксальне словотворення).

Для з'ясування повної картини розвитку словотвірних засобів, на наше переконання, потрібно дослідити якщо не всі, то якомога більшу кількість писемних пам'яток різних періодів і жанрів, що засвідчать не тільки багатство морфем,

але й особливості їх використання тим чи тим автором. У такому разі видається доречним звертатися до писемних текстів, що репрезентують регіональне функціонування мови. Це дозволить спостерегти як міжмовні контакти, так і спадкоємність української мови впродовж розвитку та її територіальні відмінності. Однією з таких пам'яток є Хмільницький літопис – невелика за обсягом історіографічна праця, описані в якій події відбувалися переважно на Правобережній Україні, зокрема на центральному Поділлі, що, як відомо, тривалий час входило до складу Корони Польської, а згодом – і Речі Посполитої.

Префіксальні деривати Хмільницького літопису репрезентовані найбільше дієсловами, іменниками та прикметниками, поодинокими випадками представлені прислівники, дієприкметники і дієприслівники.

Активність виявляє префікс *по-*, що в іменниках утворює назви істот (*въ послехъ* (с. 78)), збірних (*потугою* ‘військо’ (с. 79)) чи абстрактних (*потреба* (с. 80), *помочь* (с. 80)) понять; у дієслівних дериватах – указує на рух, повторюваність, тривалість дії чи творить форми доконаного виду (*починилъ* (с. 77), *пошли* (с. 78), *побили* (с. 78), *постъяль* (с. 78), *помирали* (с. 78), *посвятили* (с. 79), *поплюндровали* (с. 79), *попустошили* (с. 79), *погинуло* (с. 79), *починили* (с. 80), *поєднали* (с. 80), *погубили* (с. 80), *поткаль* (с. 81), *побрали* (с. 81), *покрали* (с. 81)). Цей префікс виокремлюємо у дієслівних формах – короткому дієприкметнику *похованъ* (с. 77) та дієприслівнику *покинувши* (с. 81). За його допомогою також утворені прикметник *потужное* (с. 80) та прислівник *потомъ* (с. 79). У літописі фіксуємо дієслівні та прикметникові утворення з двома префіксами: *постинали* (с. 80), *поотдавали* (с. 79), *повтѣкали* (с. 80), *повыймали* (с. 81); *незмѣрные* (с. 80), *незличоныи* (с. 81).

Інші префікси виявляють своєрідну частиномовну орієнтацію. Зокрема, префіксальні прикметники Хмільницького літопису засвідчують активність морфема **не-**: *незмѣрную* (с. 77), *незначный* (с. 79), *незличное* (с. 80), *неподобная* (с. 81), що, за спостереженнями Р. О. Коци, утворював якісні прикметники від дієслівних основ, які мали значення, протилежне змісту кореня слова і водночас указували на велику міру ознаки в предметі [2, с. 125]. Меншою мірою репрезентовані іменникові деривати з цим префіксом (*неволю* (с. 79), *неврожай* (с. 80), *невѣсты* (с. 80)). Деривати із префіксом **вы-** репрезентовані тільки дієсловами (*выполнилося* (с. 78), *выкупилсѧ* (с. 79), *выпалили* (с. 80)).

Префікс **под-** слугує для творення іменників – назв істот за посадою (*подстаростого* (с. 77), *подстаростимѣ* (с. 78)); дієслів на позначення руху знизу (*пудкопували* (с. 81); морф засвідчує фонетичне обрамлення, властиве польській мові).

За допомогою афікса **при-** утворені віддієслівні іменники на позначення тимчасовості (*примирѣ* (с. 78)) чи неповноти (*приморокъ* (с. 79)); дієслова ж, навпаки, реалізують семантику завершеності дії (*притягѣ* (с. 79)).

Префікс **про-** репрезентований в абстрактному іменнику *пророчество* (с. 78) та дієслівних формах *провадивѣ* (с. 78), *проважоно* (с. 78).

Частотністю в літописі позначені форми старослов'янзму *преставитися*, що, за спостереженнями І. С. Улуханова, є одним із дієслів, які вийшли за межі власне церковнослов'янщини, адаптувалися і вживаються в будь-яких контекстах [2, с. 94]. Контексти Хмільницького літопису засвідчують, що автор послуговується дієсловом для позначення смерті церковника або високопосадовця (*престависѧ* (с. 77, 78, 79), *преставиласѧ* (с. 79)). Одиничним випадком представлене префіксальне утворення *преставали* (с. 80), що радше є помилковим написанням (див.: *Але и*

козаки Межибожъ достали и выпалили и постинали тыхъ, которыи зъ ляхами **преставали** (с. 80)).

Префікс **за-** допомагає прикметнику реалізувати локативну семантику (*запорозский* (с. 79)), дієсловом – утворити форми доконаного виду (*зафарбовалися* (с. 78), *загибъ* (с. 79), *засягли* (с. 79), *загинула* (с. 81), *затривожили* (с. 81)), прислівнику – вказати на час дії (*заразъ* (с. 79, 81)).

Морфема **на-** зафіксована в іменниках на позначення назв посад (*намѣстникъ* (с. 81)), найменувань жінок за чоловіком (*намѣстничкою* (с. 81)) чи міри (*накладомъ* (с. 81)), у дієсловах – указує на додатковість чи завершеність дії (*наславъ* (с. 77), *нагъхавъ* (с. 77), *наступила* (с. 81)).

Звертає на себе увагу факт позиційних чергувань, що проявляється у виборі того чи того фонетичного варіанта префікса: *повтѣкали* (с. 80) – *утекли* (с. 79), *утѣкали* (с. 81); *стинали* (с. 79) – *згинулъ* (с. 79), *скрынѣ* (с. 79), *зродила* (с. 81), *знесла* (с. 81), *зоставъ* (с. 77), *изъѣвъ* (с. 78), *ся zostали* (с. 81). Інші лексеми в літописі вжито тільки в одному варіанті: *утѣха* (с. 78), *учинили* (с. 78), *упадали* (с. 79), *Вкраинѣ* (с. 78), *врожай* (с. 78), *впередъ* (с. 79).

Незначною кількістю вживань репрезентовані похідні із префіксами **о-** (іменник *озимины* (с. 78), дієслова *обачивъ* (с. 78), *окопали* (с. 78), *одержаль* (с. 81)), **от-** (іменник *отрады* (с. 81), дієслово *отступилъ* (с. 81)), **до-** (дієслово *достали* (с. 80)), **об-** (дієслово *облюгъ* (с. 80)), **роз-** (дієслово *ра(з)стѣкли* (с. 79), прикметник *розмаитое* (с. 78)), **без-** (прикметник *безчисленное* (с. 81)).

Отже, регіональна пам'ятка засвідчує широку палітру префіксальних дериватів, найуживанішими з яких є дієслова, іменники та прикметники. Спорадично засвідчені прислівники, дієприкметник і дієприслівник.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коца Р. О. Формування префіксальної та конфіксальної систем прикметника української мови (ХІ – ХХ ст.). Київ : Наук. думка, 2017. 277 с.

2. Улуханов И. С. Славянизмы и народно-разговорная лексика в памятниках древнерусского языка XV – XVII вв. (Глаголы с приставками *пре-*, *пере-* и *предь-*). *Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка*. Москва : Наука, 1974. С. 58–121.

Ірина Погосян (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

ЕКЛЕЗИОНІМІКОН «ЩОДЕННИКА» ГЕНЕРАЛЬНОГО ХОРУНЖОГО М. ХАНЕНКА

Ономастикон будь-якої мови – гетерогенна відкрита система, у якій, як і в мові загалом, одиниці одного класу слугують основою для утворення одиниць іншого класу. Сучасна українська ономастика засвідчує постійний інтерес мовознавців до різних класів онімів, хоч очевидним є домінування досліджень антропонімів і топонімів. Набирає популярності літературна ономастика, яка констатує, що ядро художнього твору складають переважно антропоніми й топоніми, а периферію – інші класи пропріативів. Звертає на себе увагу джерельна база української ономастики, яка мало опускається нижче ХІХ ст., а коли й таке маємо, то це теж дослідження антропонімів і топонімів, зазвичай ойконімів. Одиначними випадками презентовані дослідження різних класів мікротопонімів (О. Василик, Н. Лісняк та ін.). Відсутність діахронних студій, у яких би було проаналізовано

структурно-семантичні особливості еклезіонімів, зумовлює актуальність нашої розвідки.

Н. Подольська пропонує таку дефініцію терміна еклезіонім: «власна назва місця здійснення обряду, місця поклоніння будь-якої релігії; в тому числі назва церкви, каплиці, хреста, окремого вівтаря, священних каменя, джерела, дерева» [Подольская 1988: 149]. М. Торчинський еклезіоніми включає до розряду не топонімів, а прагматонімів, зокрема андомонімів, з-поміж яких виокремлює еклезіоніми, монастеріоніми, капелоніми, два перші з яких «переважно є ад'єктивами, які мотивуються топонімами, назвами церковних свят або визначних релігійних подій, іменами святих, на честь яких ці культові споруди були збудовані; часто такі назви ускладнюються додатковими квалітативами» [Торчинський 2008: 195]. Однак кваліфікування еклезіонімів як топонімів чи андомонімів жодним чином не впливає на їхню семантику, до того ж контекстуальне оточення доводить, що еклезіоніми, номінуючи споруду, можуть виконувати функцію і локалізації в просторі, а подеколи і в часі, що зумовлено не тільки мотиваційною основою – топонімом, а передовсім культурно-значеннєвою конотацією того чи того еклезіоніма в історії країни. Джерелом нашої розвідки слугує «Щоденник» генерального хорунжого Миколи Ханенка, що засвідчує записи освіченої людини першої половини XVIII ст., які дозволяють з'ясувати структуру і принципи номінації власних назв споруд релігійного культу.

С. Ігнат'єва виокремлює чотири жанротворчі ознаки щоденника: «синхронність – автор фіксує події не гаючи часу, “по свіжих слідах”; дискретність – фрагментарність записів, переривчастість; датування – фіксація часу написання повідомлення; регулярність – окремі записи ведуться регулярно» [Ігнат'єва 2018: 41]. М. Ханенко занотовував ділові і приватні зустрічі, особливу увагу зосереджуючи на

деталізації переміщення, у чому вагому роль відіграли й еклезіоніми. Зауважимо, що для номінації споруд релігійного культу автор послуговується лексемами *соборъ*, *храмъ*, *церковь*, *монастырь*. Специфікою іменника *соборъ* є те, що М. Ханенко вживає його або самотійно зі значенням «головна чи велика церква міста; головна церква в монастирі» [СУМ: 433] в контексті опису тієї чи тієї події, де імпліцитно присутнє найменування населеного пункту, або у складі атрибутивно-субстантивного сполучення *соборная церковь* / *церковь соборная*, що вступає в синонімічні відношення з однослівними номінаціями *соборъ*, *церковь* чи словосполученнями, напр.: *Былъ въ **церквѣ соборной** и видѣлъ тутъ лежащихъ нетленныхъ матку и сына князей фундаторовъ с. Софіи, той **соборной церкви** (с. 94); службы Божой слушалъ въ **соборѣ** и былъ у полковника (с. 106).*

Поодинокими вживаннями репрезентована лексема *храмъ*, якою у «Щоденнику» номіновано будівлю для здійснення богослужінь, проведення релігійних обрядів, напр.: *На литейной улицѣ построенной каменной церкви было освященіе **храма преподобного Сергія чудотворца Радонежского** (с. 286).* Пропріатив засвідчує системно-семантичні відношення між лексичними одиницями цього ряду, що виразно підтверджує дефініція, запропонована богословами: *соборный храм* або *собор* – так називається храм, що слугує для здійснення богослужінь духовенством кількох церков [Полный 1913: 2084]. Зауважимо, що еклезіонім утворено за загальною властивою цьому класу онімів генітивною моделлю.

Активність у досліджуваному «Щоденнику» виявляють лексеми *церковь* і *монастырь*, які в широкому контексті можуть уживатися й самотійно задля уникнення тавтології, в чому, з одного боку, проявляється така їхня ознака, як варіантність. У тексті щоденникового дискурсу, що перебуває на межі художнього, ділового, епістолярного стилів,

еклезіоніми функціують як у повній, офіційній, так і в редукованій, неофіційній формі.

Повна форма еклезіонімів у «Щоденнику» репрезентована спорадично моделлю «*церковь + во имя + Р. в. (атрибутив + ім'я святого)*», напр.: *Были въ дворецъ лѣтнемъ, где **церкви во имя святыхъ Троицы** было посвященіе* (с. 53), що підтверджує логічну для таких записів мовну економію. Своєю чергою, це пояснює опускання компонента *во имя*, що почав виконувати надлишкову роль. Трансформована модель «*церковь + Р. в. імені святого*» функціює в кількох структурних різновидах, зокрема: а) **N₁ + Adj + N₂**: *Маленкая дочь Анастасія панѣ Скоропадской умерла на оспу и похована въ **церквѣ святого Николая*** (с. 27); *обѣдни слушали и вечернѣ зъ коленопреклоненіемъ въ **церквѣ святого Николая*** (с. 157); *Въ сей день Пентикостіи (пятидесятницы) набоженства слушали въ **церквѣ Святого Духа** и обѣдали у паней-матки* (с. 112); б) **N₁ + N₂ + N₃**: *Императорское величество изволилъ быть въ литургиі и на молебствіи ради своего тезоименитства въ **церквѣ Исакія Долмацкого*** (с. 3); в) **N₁ + Adj + N₂ + N₃ + N₄**: *Обѣдни слушали въ **церквѣ св. апостола Андрея Первозванного** на Василевскомъ острову* (с. 92). Засвідчені випадки, коли внаслідок редукції модель звужувалася до двох компонентів – загального номена та імені святого у формі Р. в., напр.: *Погребеніе ея величества отправлено въ крѣпости въ **церквѣ Петра и Павла** зъ всякими достойными жалобнаго видѣнія церемоніями* (с. 3); *Службы слушалъ въ **церквѣ Исаакія*** (с. 50).

Семантично тотожними є еклезіоніми, другим компонентом яких є назва християнського свята, також ужита у формі Р. в., напр.: *Вчорашного числа пополудни въ 11-мъ часу преставилсѣ священникъ **церкви Воскресенія Христова**, что на Василевскомъ острову, отецъ Іосифъ Федоровичъ* (с. 76); *Сего числа по полдни преставилсѣ священникъ **церкви***

Воздвиженія Честного Креста городиской отецъ Стефанъ Игнатіевъ Филимоновичъ осмдесятолтѣтній, который былъ родомъ зъ Уманъ (с. 102); Въ обѣднѣ были у праздника въ *церквѣ Вознесенія Господня* (с. 111).

Водночас «Щоденник» засвідчує перетворення ключового компонента моделі – найменування свята чи святого – в атрибутивну форму, що разом із загальною назвою утворюють атрибутивно-субстантивне сполучення, що функціонує як синонім-пропріатив, напр.: *Обѣдню слухали у **церквѣ Троицкой*** (с. 51); *По вислуханю обѣднѣ въ **церкви Троецкой** ... былъ въ крѣпости* (с. 56–57); *Отъ **троецкой церкви** на Неву до пристани, по отправленной службѣ Божой, была процессія* (с. 65); *Былъ рано въ коллегіи, а одтоль чрезъ крѣпость ишолъ и бывъ въ **церквѣ Петропавловской*** (с. 76); *Слушали обѣдни въ **церкви вознесенской*** (с. 117); *Послѣ службы Божой и вечерни въ **церквѣ Симеоновской** были въ дворцѣ* (с. 315).

Поодинокими випадками вживань репрезентовані найменування церков, компонентом яких є відтопонімний прикметник, напр.: *Договорилъ раскольника **оправлять книги до церкви левенской** пять* (с. 123) (Левенка – нині село у Стародубському р-ні Брянської обл. (Російська Федерація)).

Іншу ситуацію демонструють еклезіоніми з апелятивом *монастырь*, що утворюють єдину атрибутивно-субстантивну модель (звісно, з прямим і зворотним порядком компонентів), де атрибутивний компонент переважно утворений від топоніма, напр.: *Рано переѣхали мостъ и прибыли въ **монастырь никольскій** на квартиру* (с. 14); *Былъ въ **видубицкомъ монастырь*** (с. 14); *Въ **монастырь Мгарскій**, въ которомъ confess. соттинісаві* (с. 22); *Слушалъ службы Божой въ **монастырь новгородскомъ*** (с. 42); *въ 3-мъ часу изволила прибыть въ **Невскій монастырь*** (с. 50), меншою мірою – від назви свята чи святого, напр.: *Были въ **монастырь***

михайловскомъ для поклоненія мощамъ св. Варвары (с. 14); *потомъ былъ въ монастырь Богоявленскомъ у грека Савы Петровича* (с. 96). Фіксуємо різні варіанти редукції повної назви (Київський Богоявленський братський монастир), які в тексті стають синонімічними одиницями, напр.: *монастырь Богоявленскомъ – Зъ монастыря Братского обсылка хлѣбомъ и протчимъ учинена* (с. 14).

Атрибутивний компонент назви одного монастиря утворено від апелятива *чолнь* – номена на позначення плавзасобу, що плив проти течії Десни і в якому, згідно з легендою, пастухам явилася чудотворна ікона Божої Матері, напр.: *Ездиль до монастыря чолнского и тамъ ночоваль* (с. 102); *Отехаль въ монастырь чолнскій* (с. 126).

«Щоденник» засвідчує і редукцію загальної назви на позначення релігійної споруди. Це спостерігаємо в еклезионімі, що став знаковим для української історії та культурного розвитку, напр.: *Были у святой Софїи* (с. 14) та його частково скорочений варіант: *Быль въ церквь соборной и видѣль тутъ лежащихъ нетленныхъ матку и сына князей фундаторовъ с. Софїи* (с. 94).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнат'єва С. Діаріуш як жанр щоденникового дискурсу. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 2018, vol. VI. Р. 37–43.
2. Подольская Н. В. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва : Наука, 1988. 192 с.
3. *Полный православный богословскій энциклопедическій словарь*. Т. II: К – V. Санкт-Петербургъ : Изд-во П. П. Сойкина, 1913. Стб. 1121–2464.
4. *Словник української мови* : в 11 т. Т. IX. Київ : Наук. думка, 1978. 916 с.
5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. Київ, 1884. 584 с.

*Оксана Сліпко (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

НАЗВИ СВОЯЦТВА, СПОРІДНЕНОСТІ ТА РОДИНИХ СТОСУНКІВ У ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ: НОМІНАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Різномаспектне вивчення процесів номінації було і залишається однією з актуальних проблем сучасного мовознавства. Причини появи назв, тенденції вербалізації, зміни семантики номінативних одиниць, географія мовних явищ – усі ці питання постійно привертають увагу дослідників діалектної лексики. Сьогодні вивчення природи та процесів номінації помітне в нерівномірному охопленні лексики різних тематичних груп та її ареального представлення в континуумі української мови. Номінацію рис людини в окремих діалектних зонах описано в студіях В. В. Леснової [Леснова 1999], В. О. Дворякіна [], Л. Я. Колеснік [Колеснік 2016].

Актуальність теми дослідження зумовлена недостатністю вивчення, а також необхідністю фіксації способів номінації назв спорідненості, родинних стосунків та свояцтва у центральноподільських говірках.

Метою дослідження є системне дослідження засобах номінації в межах тематичної групи лексики «Свояцтва, спорідненості та родинних стосунків» в центральноподільських говірках.

Для досягнення поставленої мети було передбачено розв'язання таких завдань: виявити засоби вербалізації елементів поняттєвого поля «Спорідненість, свояцтво та родинні стосунки» у центральноподільських говірках; дослідити формальну та семантичну структури номінативних засобів визначеного поняттєвого поля; установити генезу досліджувальної лексики, джерела формування та розвитку системи номінативних засобів у говірках.

Дослідивши понад 140 найменувань на позначення спорідненості, свояцтва та родинних стосунків в 11 центральноподільських говірках, ми виявили 25 номенів, утворених способом формальної номінації. Встановлено, що найактивнішим у формальній номінації спорідненості, свояцтва та родинних стосунків у центральноподільських говірках є морфологічний словотвір, зокрема суфіксація і префіксація: зафіксовано 11 активних словотворчих суфіксів і 1 словотворчий префікс.

Часто уживаним суфіксом у нашій відбірці є суфік *-к-* (6 номенів): *д'іве^uрка* (4-5, 9), *сво^jячка* (7, 10), *т'ітка* (8) 'жінка чоловікового брата', *госпо^dдарка* (1, 10), *ха^z'ајка* (1-9, 11) 'господарка', *дочка* (1, 7, 9), *м'і^zинка* (8) 'дочка', *ни^eв'істка* (1-5, 9-11) 'невістка', *зо^lлоўка* (2, 5, 9) 'чоловікова сестра', *на^lнашка* (9) 'хресна матір'.

Трьома номенами представлена група лексем, утворених за допомогою суфікса *-ик*: *пле^uм'ін:ик* (2-7) 'син брата (сестри)', *пох^rесник* (1-11), *хреⁿш'ченик* (9) 'хрещеник'.

Ще в поодиноких номінативних одиницях вживається суфікс *-ух-* (3 номени): *ста^rуха* (4) 'стара жінка', *мачуха* (1-11) 'нерідна матір', *све^uк'руха* (1-11) 'свекруха'.

Інші суфікси є рідко вживаними при словотворі назв спорідненості, свояцтва і родинних стосунків:

-ц- (4 номени): *зо^vвиц'а* (8), *пл'і^mјан'іца* (10) 'братова жінка', *бабц'а* 'стара жінка' (5), *доц'а* (1, 7, 9) 'дочка';

-у- (2 номени): *лис'тун* (8), *свис'тун* (8) 'єдиний у батьків син';

-очк- (3 номени): *ни^ев'істочка* (6) 'невістка', *сво'ячка* (2-5, 7, 9-10) 'жінчина сестра', *'доче^учка* (6, 11) 'дочка';

-ищ- (1 номен): *при^ейма'чишче* (1) 'зять, що живе у батьків своєї дружини';

-ов- (1 номен): *брато'ва* (7) 'назва для дружини материного брата';

-ин- (1 номен): *'д'ади^ена* (4-5, 8, 11) 'назва для дружини для батькового брата'.

У поодиноких випадках траплявся словотворчий префікс **по-** (2 номени): *посе^уст'ра* (4) 'чоловікова сестра', *пох'ресник* (1-11) 'хрещеник'.

Отже, найуживанішим серед усіх суфіксів, активних у творенні назв спорідненості, свояцтва та родинних стосунків центральноподільських говірок, є суфікс **-к-**, за допомогою якого творяться іменники жіночого роду. Менш уживаним виявилися суфікси **-ищ-** та **-ов-**, **-ин-**, адже за допомогою них утворено лише по одному номену.

У цетральноподільських говірках деякі лексеми демонструють семантичне варіювання.

Лексема *ро'дина* у більшості досліджених говірок (3-5, 8-9) набуває значення 'сім'я', а у говірці с. Чорна Гребля Бершадського р-ну ця лексема має значення 'родич'.

Лексема *зо'виц'а* у говірці с. Довгопілівка Липовецького р-ну використовується як назва для дружини для батькового брата, у говірці с. Чорна Гребля Бершадського р-ну ця лексема відома зі значенням 'чоловік жінчиної сестри', у говірці с. Важне Теплицького р-ну ця лексема представляє семантику 'невістка' і 'братова жінка'.

Номінативна одиниця з *'ат'* відома зі значенням 'зять, що живе у батьків своєї дружини'(8), 'сестрин чоловік' (7).

Лексема *брато'ва* має значення 'назва для дружини материного брата'(3), 'назва для дружини для батькового брата' (7), 'жінчина сестра' (6, 11), 'чоловікова сестра' (6), а у більшості досліджених говірок (1-7, 9, 11) ця лексема представляє семему 'братова жінка' та 'жінка чоловікового брата' (2, 6, 11).

Лексема *д'ади'на* у більшості досліджених говірок (4, 7, 8, 11) вживається як назва для дружини материного брата, у досліджених говірках (4-5, 8, 11) набуває значення 'назви для дружини для батькового брата', а у дослідженій говірці с. Іванів Калинівського р-ну представляє семему 'жінка чоловікового брата'.

Лексема *'шурин* у говірці с. Важне Теплицького р-ну набуває значення 'зять, що живе у батьків своєї дружини', у більшості досліджених говірок (1-2, 5, 8, 10-11) ця лексема має значення 'сестрин чоловік', а вже у говірці с. Чорна Гребля Бершадського р-ну ця ж номінативна одинця відома зі значенням 'чоловік жінчиної сестри'.

Лексема *сво'ячка* у більшості досліджених говірок (2-5, 7, 9-10) набуває значення 'жінчина сестра', у досліджених говірках (7, 10) варіант цієї лексеми використовується для номінації жінки чоловікового брата.

Лексема *сво'як* у говірці с. Соболівка Теплицького р-ну має значення 'жінчин брат', а у більшості досліджених говірок (2-5, 7, 9-10) ця номінативна одинця вживається на позначення чоловіка сестри дружини.

Лексема *'швагер* побутує у досліджених говірках (2, 4, 9) для номінації жінчиного брата, а у говірці с. Хоменки Шаргородського р-ну – 'чоловік жінчиної сестри' і 'чоловіків брат'.

Лексема *'шурак* у досліджених говірках (3-4, 6, 9) набуває значення 'сестрин чоловік, а у досліджених говірках (1, 3) ця номінативна одинця відома як 'жінчин брат'.

Лексема *ˈtʲitka* у досліджених говірках (1, 7, 9, 11) набуває значення ‘тітка; сестра матері’, у досліджених говірках (2, 6) ця лексема визначається як ‘назва для дружини матиного брата’ і ‘назва для дружини для батькового брата’, у говірці с. Важне Теплицького р-ну ця номінативна одиниця використовується для номінації чоловікової сестри і чоловіка жінчиної сестри.

Одним із способів номінації є запозичення. Частину цих лексем успадкувала українська мова через посередництво романо-германських або слов'янських мов. Найбільше запозичень у центральноподільських говірках з польської мови, російської, німецької або через її посередництво, що склалося історично і на що неодноразово вказували історики мови [Журавлев 1988: с. 339–352].

Запозичення з французької через посередництво польської або російської мови – *ˈnana* ‘батько’ [ЕСУМ т. 4: 281]. З російської мови запозичено номен *ˈtʲot'a* ‘тітка; старша сестра’ [ЕСУМ т. 5: 561]. Запозичення з німецької мови – *ʃʷager* ‘дівер; шурина; зять (чоловік сестри або зовиці)’ [ЕСУМ т. 6: 393], *байст|р'a* ‘нешлюбна дитина’ [ЕСУМ т. 1: 118]. Запозичення зі східнороманських мов *наˈнашко* ‘хрещений батько; весільний батько’, *наˈнашка* ‘хрещена мати; весільна мати’ [ЕСУМ т. 4: 36] функціонують у південних говірках Вінницької обл.

Проаналізувавши номінаційні процеси у тематичній групі назв спорідненості, родинних стосунків та свояцтва у центральноподільських говірках, ми виявили активність формальної номінації: найуживанішим серед усіх словотвірних суфіксів є суфікс *-к-*, менш уживаним виявилися суфікси *-ищ-* та *-ов-, -ин-*.

За походженням досліджувана лексика різна: засвідчено 5 запозичень, а також низку слів давніх за походженням: праслов'янської мови сягають номени *ˈdʲivʲerka* ‘дружина

діверя’, /d’iver ‘брат чоловіка’ [ЕСУМ т. 2: 85], /шурин ‘брат дружини’ [ЕСУМ т.6: 492], зо/вищ’а ‘чоловікова сестра’ [ЕСУМ т.2: 273], /вуйна ‘дружина дядька’ [ЕСУМ т.1: 438].

Отож, комплексне дослідження номінативних процесів, структури, генези, варіативності в центральноподільських говірках дозволило виявити деякі закономірності номінації в діалектному мовленні, тенденції функціонування діалектної лексики, схарактеризувати просторову поведінку зафіксованих номенів.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1. с. Іванів, Калинівський район, Вінницька область;
2. с. Росоша, Липовецький район, Вінницька область;
3. с. Довгопілівка, Тиврівський район, Вінницька область;
4. с. Чечелівка, Гайсинський район, Вінницька область;
5. с. Щурівці, Гайсинський район, Вінницька область;
6. с. Хоменки, Шаргородський район, Вінницька область;
7. с. Соболівка, Теплицький район, Вінницька область;
8. с. Важне, Теплицький район, Вінницька область;
9. с. Сугаки, Могилів-Подільський район, Вінницька область;
10. с. Кукавка, Могилів-Подільський район, Вінницька область;
11. с. Чорна Гребля, Бершадський район, Вінницька область.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук спеціальність 10.02.01 – українська

мова. Луганськ : Луганський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2006. 19 с.

2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ, 1982–2012.

3. Журавлев А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации. Москва, 1988.

4. Колеснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2016. 581 с.

5. Лєснова В. Номінація рис людини в українських східнословобожанських говірках : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 193 с.

Ольга Сьоміна (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Тищенко Т. М.

СПЕЦИФІКА ПРИЙМЕННИКОВИХ СПОЛУЧЕНЬ ІЗ ПРИЙМЕННИКОМ ЧЕРЕЗ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Одним із найважливіших засобів вираження граматичних відношень в українській мові є прийменники, адже з їхньою допомогою виражаються часові, причинові, просторові, присвійні відношення між об'єктами або ж відношення об'єктів до дій, станів та якостей. Це також стосується і діалектного мовлення. Зважаючи на формат статті, розглянемо лише специфіку прийменникових сполучень із прийменником через.

Менше за інші, у говірках виявлено кількість уживань конструкцій з прийменником *через*. У літературній мові прийменник *через* також виражає значно меншу кількість відношень, ніж інші прийменники і вживається тільки зі знахідним відмінком [Колодяжний 1960: 111; Вихованець 1971: 87]. За спостереженнями О. Межова, контактний прийменник *через* звичайно засвідчує, що локалізований суб'єкт рухається з краю в край чи на певну відстань поверх просторового орієнтира або по ньому, рідше – серединою, отвором [Межов 2017: 75]. Синтаксеми з прийменником *через* у східнополіських говірках вивчав М. Г. Железняк. Дослідник зазначив, що на досліджуваній території синтаксема *через+іменник* є найпоширенішим засобом вираження напрямку руху і виражає такі типи просторового значення: шлях перетину певного простору від одного краю до іншого, сполучаючись переважно з дієсловами з префіксом *пере-*; рух з перетинанням певного простору без конкретизації напрямку. Ці значення відомі й носіям інших діалектів та літературній мові [Железняк 2008: 133].

Найбільш активно сполуки з прийменником *через* уживають для вираження просторових відношень: як динамічні локативи вказують на

- шлях переміщення стосовно просторового орієнтира: *бо х/лопц'і ж п/рийдуть на Ганд/рейа // з гар/мошкою йдуть /чериз до/лину* (ГЧ, с. 834);

- предмет, крізь через внутрішню частину якого проходить шлях переміщення іншого предмета: *шоб не^у ви/ходило /бистро /чере^уз^с /комин те^пло / ц'у ког/лу закри/вайут'* (Тищ., с. 136); *не^у /можна / а/ле баб^н/ки ку/пали / бо /чере^уз^с пуно/винку /може по/пасти ін/фекц'ія* (Тищ., с. 253);

- подолання простору в його поперечному розрізі: *неуреи/вод'ат' /через /хату / і то/д'і с/таўл'ат' / шчоб во/на хо/дила* (Тищ., с. 362); */мол'ац'а /Богу* (Тищ., с. 362).

У говірковому мовленні особливого значення набуває прийменникова конструкція *через вікно*, яка є компонентом назви обряду *продати (дитину) через вікно / купити (дитину) через вікно*: *ди/тину прода/йут /через в·ікно / йак ди/тина бол'їє / йак/шо ў с'ім'їі /ран'ше ўми/рали /д'іти мал'ї (Тищ, с.338): прода/йут ди/тину /чере"з в·ікно / во/на /дає г/рош'ї /чере"з в·ікно / і гово/рит' / шо про/дайте ме"н'ї ва/шу /дочку / чи /сина /чере"з в·ікно // /ж'інка пе"ре"да/їє г/рош'ї / а т'ї бат'ки пе"ре"да/їє ди/тину / і так ц'а ди/тина /виживе / і /буде рос/ти; йак/шо ди/тина сла/ба / кри/чит ўс'о ўрем'їа / то це про/дали йї/їі /чере"з в·ікно / ти да/їєш г/рош'ї / а то'б'ї в'їд:а/їєш ди/тину / ти ш то'д'ї в'їд:а/їєш ме"н'ї ди/тину на/зад / але ди/тина пе"ре"ста/їє бол'їти (Тищ., с. 223); л'уди /чере"з в·ікно куп/л'али / чи во/но /було бол'не / шоб оздо/ровити йо/го (Тищ., с. 187). Синтаксеми купити-продати через вікно є за сутністю транзитивними локативами, бо вказують на переміщення суб'єкта крізь просторовий орієнтир. Описуючи спосіб проведення обряду, мовці уживають динамічний локатив, виражений словосполученням подавати через вікно: *ди/тину пода/вали /чере"з в·ікно / йак до /церкви йшли то'д'ї ц'а /мама / йа/ка наро/дила ди/тину / прода/їє / ко/му во/на /хоче / чи т'їй на/нас'ц'ї / шо йї/їі в'їн'чала / чи с'вої с'єст'р'ї / чи йо/го б'ратов'... і то'д'ї /д'іти не" поми/райут' (Тищ., с. 224), йак /д'іти ў /кого ўми/райут / і не" /було д'їтеї / то то'д'ї /чере"з в·ікно пода/вали / шоб /жило ко/ли ди/тина хво/р'їє / по/гано спит' / по/гано йїс'ц' / йо/го пе"ре"да/їєт' /мама /татов'ї /чере"з в·ікно (Тищ., с. 224).**

На ґрунті просторової семантики спостерігаємо подальший розвиток прийменникових конструкцій, які ускладнюється обставинним значенням способу дії: у наведених прикладах сполука *через м'ясорубку* означає спосіб подрібнення м'яса, для приготування страви: *Кот/лети /м'асо*

через *м·асо*/рубку добаў/л'айеш ту/ди у *м·асо* йай/це (Тищ., с. 344), в іншому – спосіб прийняття плоду у породілі: *бачат'* / шо ни^e *може са*ма ро/дит' / роз'іт'али / та і ўз'али *чере*^з жи/в'іт (Тищ., с. 21).

У структурі статичного локатива конструкції з прийменником *через* уживають на означення простору, місця і т. ін., які перебувають по інший бік просторового орієнтира, опорні лексеми в словосполученнях з прийменником *через* можуть бути виражені іменником та дієсловом: *та*/ко жили *через* до/рогу (Тищ., с. 152); *То* це ж хата *через* до/рогу, хата розкуркуляна (ГЧ, с. 849).

Конструкції з прийменником *через* уживаються для вираження часових відношень, здебільшого вказуючи на часовий проміжок, після якого відбувається дія. Залежні слова в таких словосполученнях є іменниками з темпоральною семантикою: *день, тиждень, година, час, год* і под.: *розко*/лот'уйеш...*м·ісиш* /дес' *через* *час* то/д'і знов за/*м·іс*'уйеш хара/шо; наро/дилос'а і то/д'і дес' *чере*^з ден' / два таї ку/нали (Тищ., с. 324). У багатьох випадках до структури таких словосполучень входять числівники або слова з числовим значенням: *йак* наро/дила / спови/ли йо/го / *через*^c с'/к'іка там го/дин / і то^y/д'і да/йут кор/мити *мате*^р'і/ (Тищ., с. 237); *через* *сорок* дн'іў / *кажут'* / по/ложе^но ви/ходитьи *ж·ін'ц'і* на дв'ір // на соро/ковий ден' / шоб св'аш/ченик *вив'іў* (Тищ., с. 237); і *через* ча/са чо/тири ви/робл'айеш хл'іб / во/но п'ід/ходе / *пот'ім* саде^ни у п'іч (Тищ., с. 322); ко/лис' *чере*^з с'ім год пун / т'реба / шоб розўйа/заў / то *буде* ў/*м·іти* ро/бити (Тищ., с. 289); а то/ді муру/вали *хату* посту/ново / *чери*^eз *дек·іл'ка* дн'іў но/виї шар с'/тавили (Тищ., с. 267); зробили мур / *чери*^eз *дейаке* ў/*ремйа* зробили вир'ха на *хату* (Тищ., с. 228). У цьому випадку може уживатися синонімічна прийменникова конструкція з прийменником *після* та іменником у родовому відмінку: *ўже* *йак* *п'іс'л'а* ше^нсти

нед'іл' іш'ла /мати на ви'водини ў /церкву / бат'ушка браў ди'тину і за'носиў й'її ў в'ї'тар / йак'шо х'лопчики (Тищ, с. 22); *ро'дини / родич'і про'в'їдували /п'ісл'а тр'ох дн'їў / с х'л'їбом* (Тищ, с. 262). Уживається на означення повторення чого-небудь після того, як мине певний проміжок часу: *йак'шо у с'їм'їй була д'в'їйн'а / то /т'їл'ки /чере^уз^с поко'л'їн'а* (Тищ., с. 311).

За спостереженням Г. Н. Горюшиної, у сучасній розмовній мові прийменник *через* може вживатися у сполученнях з іменниками – назвами пір року та тільки з іменником ніч, а з іншими назвами доби не поєднується [Горюшина]. Досліджуваний матеріал демонструє, що говірки Східного Поділля ще зберігають цю рису українського синтаксису, але зауважимо, що вона представлена не багатьма вживаннями: *ми там по'сид'їли .../чериз н'їч* (ГЧ, с. 834); *п'їш'ла йа на свино'ферму та й /думала / шо це по'робл'у /через /л'їто / бо на п'лошч'ї /т'ажче /л'їтом робити йак було на х'верм'ї* (ГЧ, с. 859); *ў п'їст н'їколи не^у залу'чали ди'тину // ста'ралис' /пере^уд^м /постом / а н'е / то го'дуїє /чере^ус п'їст* (Тищ, с. 355).

Отже, прийменник *через* вживається для вираження просторових, часових відношень. Говірки Східного Поділля зберігають давню рису українського синтаксису, яка не закріпилась у літературній мові, – уживання конструкцій із прийменником *через* на означення часу, протягом якого відбувалася дія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1971. 120 с.
2. Горюшина Г. Н. Прийменникові конструкції із значенням часової наступності. [Електронний ресурс]. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine28-15.pdf>

3. Колодяжний А. С. Прийменник : матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови. Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1960. 165 с.

4. Матвіяс І. Г. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007, № 1. С. 38–46.

5. Межов О. Г. Синонімічні конструкції з транзитивною семантикою в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 33. С. 74–79.

6. Німчук В. В. Синтаксичні функції прийменників. *Історія української мови : синтаксис*. Київ : Наук. думка, 1983. С. 131–231.

ДЖЕРЕЛА

ГЧ – Говірки Черкащини : зб. діалект. текстів / упоряд. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2013. 881 с.

Тищ. – Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи. Умань : РВЦ «Візаві», 2014. 392 с.

Ольга Ткачук (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

НАЙПРОДУКТИВНІШІ МОДЕЛІ ПРИЗВИЩ МІСТА ТУЛЬЧИН ТУЛЬЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Особові назви завжди цікавили людину, оскільки вони тісно пов'язані з національним менталітетом, культурою, традиціями. Це своєрідні коди, що дають ключ до пізнання нації, її характеру, світоглядних принципів. Їхній неповторний фонетичний лад, різноманітність словотвірних моделей,

співвіднесеність із реальною дійсністю становлять неабияку цінність для дослідників рідної мови.

Останнім часом проблемам семантики, словотвору та класифікації прізвищ присвячено багато наукових статей. Збір, систематизація, опис антропонімів, дослідження їх у різні періоди розвитку залишаються актуальними. Однак не вся територія України залучалася до наукового аналізу.

Прізвища мешканців міста Тульчин Тульчинського району Вінницької області ще не були предметом ономастичного вивчення, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті — проаналізувати прізвища обраного регіону як складової українського антропонімікону.

Українські імена та прізвища мають свої шляхи походження, незважаючи на відносно недавнє виникнення.

Від імен походить 30,52 % прізвищ жителів міста Тульчин. Найчастіше базою для створення таких одиниць слугували чоловічі імена. Особові імена при творенні прізвищ мають різну продуктивність. Залежно від цього виокремлюємо імена з високим ступенем активності, від яких утворено 7 і більше прізвищ *Андрій* (*Андрєєв, Андрійшин, Андрієнко, Андрущук, Андруха, Андрухов, Андрущак, Андрущенко*), *Василь* (*Василевський, Василенко, Василишин, Васильченко, Васильєв, Васюта, Ващук*), *Григорій* (*Григоренко, Григорець, Григорчук, Григурко, Гринько, Грищенко, Гришко, Грищенко*), *Іван* (*Іваненко, Іваницький, Іванов, Іванюк, Івасюк, Івашко, Іващенко*), *Михайло* (*Михайленко, Михайлишин, Михайловський, Михалко, Михальський, Мишков*), *Петро* (*Петров, Петренко, Петрик, Петринчук, Петровський, Петрук, Петрунько, Петруня*); імена з середньою активністю – 6 прізвищ і менше: *Павло* (*Павленко, Павлик, Павличенко, Павлишин, Павловський, Павлюк*), *Пилип* (*Пилипенко, Пилипчак, Пилипюк*), *Роман* (*Романенко, Романов,*

Романовський, Романюк), Сава(Савишин, Савко, Савчук); імена з низькою активністю, якими творяться одне – два прізвища: *Адам (Адаменко), Акуліна (Акулінов), Богдан (Богданов, Богданюк), Гнат (Гнатенко, Гнатюк).*

При творені прізвищ використовувались як повна, так і усічена форми імен. При утворені антропонімів від чоловічих імен використовувалась переважно повна форма імені, рідше усічена, наприклад, *Гнат → Гнатюк, Ілько → Ільчик.* Деякі утворені від рідкісних імен, які мали мало варіантів, тому в основах прізвищ зафіксовані переважно повні форми імен. Наприклад, *Ананій → Ананьєв; Анісій → Анісімов; Борис → Борисенко; Вакула → Вакуленко* та ін.

Значно менше прізвищ походить від жіночих імен як повних, офіційних форм (*Варвара → Варварчук, Олена → Оленюк*), так і усічених (*Рая → Райчук, Варя → Варчик*). У дослідженому населеному пункті 1,88% прізвищ, утворені від жіночих імен. Безперечно, це пов'язано з тим, що спадковість в основному оформлялася по чоловічій лінії, і лише у разі смерті або відсутності чоловіка таке право переходило до жінки.

Однак, з погляду походження імені, не всі імена однаковою мірою стали продуктивними для творення прізвищ. Багато прізвищ утворилося від імен грецького (*Андрій, Василь, Дмитро, Кіндрат, Левко, Микола, Петро, Пилип, Прокіп, Сидір, Степан, Тарас, Федір*), давньоєврейського (*Гаврило, Іван, Михайло, Яків*) та латинського походження (*Дем'ян, Лук'ян*). Від імен *Богдан* (сл.), *Герасим* (гр.), *Ігнатій* (лат.), *Наум* (давньоєвр.), *Омелян* (лат.), *Остан* (гр.), *Тихон* (гр.), *Хома* (давньоєвр.), *Булат* (перське) виникло небагато прізвищ.

Отже, прізвища утворені від чоловічих імен грецького походження становлять кількісно значну групу, є більш продуктивними.

Якщо брати до уваги групу прізвищ утворених за походженням або за місцем проживання, то продуктивними в групі є антропоніми, які загально вказували на місце, де хтось проживав (*Болотін, Загороднюк*) – 5,65 %. Продуктивні, проте кількісно необ'ємні прізвища, похідні від назви конкретної місцевості (*Ладижинський, Могилевський*) – 2,39 %.

Прізвищ, утворених від назви професії або соціальною належністю – 16,55%. Більш продуктивними серед прізвищ цього типу є антропоніми, утворені від назви ремесел – 4,45 %. Специфікою прізвищ дослідженої території є перевага назв ремісників пов'язаних із бондарством, гончарством, ковальством та кравецькою справою. Малопродуктивними є прізвища, які стосуються організації праці закріпачених селян: *Лановий, Стороженко, Сторожук* – 0,29 %, також нами не виявлено прізвищ, які пов'язані з боротьбою народу за визволення.

Група українських прізвищ, основою для творення яких була характерна особиста ознака, що виділяла людину з її оточення становить 10,8 %. Антропонімів, які виникли за зовнішньою ознакою на досліджуваній території ми нарахували 8,42 % (*Довгаль, Куценко*). В цій групі є прізвища, похідні від назв психологічних ознак людей, особливостей темпераменту та характеру – 2,37 % (*Грубик, Журба*).

Чотири основні семантичні групи об'єднують 68,08% всіх прізвищ дослідженої території. Досить значна кількість прізвищ залишається поза основними чотирма семантичними групами. Серед цих прізвищ є прізвища, походження яких ми ще можемо пояснити. Наприклад *Вербний* – народжений у Вербну неділю, *Вдовиченко* – син вдови.

Значну кількість прізвищ – 30,82 % досить складно пояснити за походженням. Це особливий вид прізвищ, утворених від прізвицьк. Особливість цієї групи у тому, що всі прізвища утворені безафіксним способом від загальних назв

(часто походження таких прізвищ важко встановити). Серед таких прізвищ виділяють кілька лексико-семантичних груп: назви предметів та об'єктів; назви тварин; назви рослин; назви страв, напоїв, продуктів харчування; анатомічні назви; назви абстракцій; назви явищ природи та різних часових понять; назви забав та інших розваг; назви хвороб.

У межах категорії *nomina impersonalia* найбільш частотними є групи «назви тварин» (*Бабак, Баран, Борсук, Бугай, Вовк, Заєць, Кіт, Козел, Лисиця, Щур, Цап, Ховрах*), «назви рослин» (*Боб, Буряк, Граб, Лобода, Пастернак, Смерека*), «назви птахів» (*Горобець, Деркач, Журавель, Зозуля, Когут, Крук, Кулик, Лебідь, Перепелиця, Пугач, Сова, Соловей, Сорока, Чайка*). Непродуктивною виявилася група прізвищ, яка походить від назв комах. У нашому випадку єдине прізвище – *Жуковський*.

Значну групу прізвищ важко пояснити, але вони становлять цікавий матеріал для етимологічних досліджень, «оскільки уможливають виявлення архаїчної та рідковживаної лексики» [Булава 2007: 63].

Як свідчить словотвірний аналіз особових іменувань, прізвищеві назви міста Тульчина Тульчинського району Вінницької області утворювалися двома способами: семантичним та морфологічним.

Семантичним способом утворено 8,82 % іменувань від загальної кількості усіх прізвищевих назв. У семантичній парадигмі виокремлено 25 лексико-семантичних груп. Лексико-семантичним способом утворювались прізвища, які мали емоційну, експресивну чи образну конотацію. Найпродуктивнішою серед них є група прізвищ, похідних від назв занять та професій (44,94 %), продуктивними є також групи прізвищ, утворені за індивідуальними ознаками (31,46 %). Малопродуктивними є групи прізвищ, утворених від назв одягу, взуття та їх частин (1,12 %), назв знарядь праці

(1,12 %), матеріалів та речовин (1,12 %), поверхні землі (1,12 %).

Морфологічним способом утворено 91,18 % досліджуваних прізвищ. «Формальним показником, що відрізняє прізвища лексико-семантичного способу від морфологічного є форманти, які додаються до різноманітних твірних основ і утворюють структури, які не мають омонімічних відповідників на апелятивному рівні» [Шеремета 2002: 10]. Прізвища міста Тульчина Тульчинського району Вінницької області утворювалися за допомогою 37 суфіксів. До утворень морфологічного способу відносимо також прізвища застиглої форми родового відмінка: *Бевза, Бойта, Петруня, Свирида, Чуба*.

Аналіз словотвірної структури прізвищ Тульчинщини виявив, що найпродуктивнішим прізвищевим формантом є суфікси *-ук (-'ук), -чук* (31 %) від загальної кількості прізвищ. Деривати із суфіксами *-ук (-'ук), чук* утворені майже від усіх семантичних розрядів особових назв: *Богданюк, Мулярчук*. Це типово українські прізвищеві форманти. Загалом, прізвища на *-ук (-'ук), чук* мають абсолютну кількісну перевагу над іншими.

До продуктивних належать і моделі із суфіксом *-енко* (26,84 %). Прізвища з суфіксом *-енко*, переважно мають значення «сина», на зразок іменної чи іншого роду форми: *Андрієнко – син Андрія, Прокопенко – син Прокопа*.

Малопродуктивними є моделі із суфіксами *-ант, -ах, -аи, -да, -ега, -ель, -им, -иця, -иш, -ишко, -ір, -уль*: *Брильянт, Голда, Перепелиця, Гавриш, Носуль та інші*.

Аналіз словотвірної специфіки прізвищ уможливив виокремлення 2 основних способів їх творення, до яких відносимо іменниковий тип, у межах якого найпродуктивнішим є морфологічний (суфіксальний) спосіб – 52,42 %, та прикметниковий (32,6 %).

Розглянуті антропонімічні типи належать до найпоширеніших українських прізвищ, що побутують на всій території України.

На нашу думку, у системі власних найменувань, що склалась протягом минулих віків, знайшли відображення різні сторони суспільної, господарської, культурної і мовної діяльності народу на різних історичних етапах.

Перспективою для подальших досліджень є комплексне дослідження прізвищ, з'ясування їх структурно-словотвірної специфіки, а також лексико-семантичної бази як мотиваційного підґрунтя їх виникнення, виявлення ментальних рис українства, відбитих в антропоосновах певних ареалів.

Отже, визначення етимології прізвищ жителів окремого населеного пункту дає можливість окреслити загальні тенденції розвитку антропонімії української мови. Успішне наукове вивчення цих аспектів сприятиме створенню надійної основи для всебічного вивчення історії антропоніміки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булава Н. Ю. Лексико-семантична характеристика твірних основ сучасних українських прізвищ Північної Донеччини. *Культура народів Причорномор'я*. 2007, № 110, т. 1. С. 62–64.
2. Булава Н. Ю. Про стан і перспективи дослідження українських прізвищ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016, № 25, том 1. С. 9–12.
3. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / За ред. І. Варченко. Київ : Видавництво «Радянська школа». 1968. 257 с.

4. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка. 1966. 214 с.

5. Шеремета С. В. Антропонімія північної Тернопільщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2002. 14 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бондарук Юлія Ігорівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська діалектна лексика.

Бурчак Анастасія Ігорівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська етнолінгвістика.

Войтюк Альона Олександрівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок, українсько-польська міжмовна взаємодія.

Волинець Вікторія Василівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська етнолінгвістика.

Ворона Анна Леонідівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Гудзовська Юлія Василівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська ономастика.

Зендик Альбіна Андріївна – здобувач СВО магістр факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: український художній дискурс.

Ільченко Яна Володимирівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська ономастика.

Колодій Іванна Вікторівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська ономастика.

Кондрашова Вікторія Анатоліївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: українська діалектологія.

Леонтієва Тетяна Вікторівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «035. 01. Філологія. Українська мова і література. Польська мова»). Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Меєчко Оксана Олександрівна – здобувач СВО магістр факультету філології і журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: стилістично-виражальні можливості онімів у художньому тексті.

Паламарчук Вікторія Сергіївна – здобувач СВО бакалавр факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність

«Середня освіта (Українська мова і література. Журналістика)». Наукові інтереси: ономастика.

Погосян Ірина Сергіївна – здобувач СВО бакалавр факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література. Мова і література (польська)»). Наукові інтереси: літературна ономастика.

Сліпко Оксана Вікторівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська діалектологія.

Сьомія Ольга Ігорівна – викладач КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка». Наукові інтереси: подільська діалектологія.

Ткачук Ольга Олександрівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Українська мова й література». Наукові інтереси: подільська ономастика.

Науково-навчальне видання

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

***Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів, аспірантів і молодих учених
(м. Вінниця, 9–10 квітня 2020 р.)***

Авторське редагування

Верстка – І. В. Гороф'янюк

Обкладинка – І. В. Гороф'янюк